

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

ZÜLFİYYƏ RÜFƏT qızı ƏHMƏDOVA

İNGİLİS VƏ AZƏRBAYCAN TOPONİMİYASI
(MÜQAYİSƏLİ-TİPOLOJİ TƏHLİL)
HSM-060201-Dilşünaslıq (İngilis dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

Elmi rəhbər : _____

S.Köçərli

Dosent

BAKI-2017

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	3-6
I FƏSİL AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ ONOMASTİKANIN BİR QOLU KİMİ TOPONİMİYA.....	7-38
1.1. Toponimiya bir elm sahəsi kimi.....	7-18
1.1.1. Toponimiya elminin mahiyyəti və yer adlarının öyrənilməsinə toponimik yanaşmalar.....	7-14
1.1.2. Coğrafi obyektərin adlandırılma prosesi təhlili.....	14-18
1.2. Müqayisə olunan dillərdə toponimlərin morfoloji təsnifatı.....	18-38
1.2.1. Toponimlərin quruluşca növləri.....	18-20
1.2.2. Sadə quruluşlu toponimlər.....	20-25
1.2.3. Düzəltmə quruluşlu toponimlər.....	25-32
1.2.4. Mürəkkəb quruluşlu toponimlər.....	32-38
II FƏSİL AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNİN LEKSİKASINDA TOPONİMLƏRİN MÖVQEYİ VƏ ETİMOLOGİYASI.....	39-65
2.1. Azərbaycan və İngilis dillərində toponimləri semantik təsnifatı.....	39-53
2.2. Müqayisə olunan dillərin söz yaradıcılığı prosesində toponimlərin rolu.....	53-59
2.3. Toponimlərin şərh üsulları.....	59-65
Nəticə.....	66-68
Ədəbiyyat siyahısı.....	69-73

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Toponimlərin öyrənilməsi və etimoloji təhlili müasir dövrdə tarix, coğrafiya, dilçilik və etnoqrafiya elmlərinin qarşılıqlı tədqiqat obyektidir. Dünyada ilk məskən salınan vaxtdan etibarən insanlar ətraf mühitlə tanış olmuş və təbiətdəki hadisələri tərk etməyə çalışmışlar. Müxtəlif obyektlər haqqında məlumat toplayan ilk insan danışmağa başladığı ilk vaxtlardan etibarən ətrafındakı obyektləri adlandırmışdır. Bu adlanlandırılan obyektlər arasında coğrafi obyektlər xüsusi yer tutur və bu adların öyrənilməsi toponimikanın tədqiqat obyektinə hesab olunur. Daha aydın desək toponimika coğrafi obyektlərdən bəhs edən elmdir ki, burada onların adları, mənşəyi, mənaları, istifadəsi, habelə tipologiyası tədqiqata cəlb olunmuşdur.

Toponimika onomastikanın bir sahəsidir. Coğrafiyaşünaslar arasında aparılan müzakirələrdə “yer adları” termininin “toponim” termini ilə əvəz olunması ilə əlaqədar olaraq “toponim” sözü ilk dəfə 1876-cı ildə Oxford İngilis-dili lüğəti tərəfindən qeydə alınmışdır. Toponimlər adi söz deyil, onların hər birinin arxasında müəyyən xalqın keçmişini əks etdirən hadisələr dayanır. Aparılan tədqiqatlarda toponimistin üzərinə düşən vəzifə isə həmin mənənin açılması yolu ilə coğrafi adın yaranması tarixini öyrənmək, mənşəyini və tərkibindəki terminləri izah etməkdir. Xalqların tarixinin öyrənilməsində toponimlərin son dərəcə mühüm əhəmiyyət kəsb etməsinin səbəbini isə tədqiqatçıların yer adlarının çox nadir hallarda dəyişildiyində görürlər.

Toponimikanın linqvistikası ilə əlaqəsi çox mühüm məsələ hesab olunur. Toponimlərin coğrafi obyektlərə verilən adları olduğu fikri üzərində bir az düşündükdə, toponimlərlə linqvistikanın əlaqəsini daha aydın görə bilərik. Onları bir-birinə ilkin bağlayan xüsusiyyət isə toponimlərin adları olması, bu adları isə coğrafi obyektlərə dilin vasitəsi ilə verilməsidir. Bu obyektlərə ad verilən zaman dil lazımı elementləri və bu elementləri bir-birinə bağlayacaq strukturu müəyyənləşdirir. Məsələn; Stratford-upon-Avon şəhər adını nəzərdən keçirək. Toponimin mənşəyinin açılması bizə dil faktları barəsində kifayət qədər informasiya ötürür. Burada ilkbaxışdan bu adın 3 elementdən ibarət olduğunu, və bu elementlərin bir-biri ilə ingilis dilində adların yaranmasına tətbiq edilən “defis” işarəsi ilə ayrılma qaydasına

əsasən bağlandığının şahidi oluruq. Daha sonra, başqa bir linqvistik fakt özünü göstərir. Sözlərdən ikisi böyük hərflər, digəri isə balaca hərflə yazılmışdır. Əsasən, sözlər cümlənin ilk sözü olduqda və ya onlar əşyanın adı olduqda ilk hərfinin böyük yazıla biləcəyi dil qaydası isə burada Stratford və Avon sözlərinin ad olduğunu göstərir, upon sözü isə kiçik hərflərlə yazıldığından və sözlər arasında məsafə mənalı əlaqə yaratmış olduğundan söz önü hesab olunur. Upon sözünün aid olduğu sözün önündə işlənməsi isə İngilis dilinin sintaktik quruluşunu bilməyən oxucuda belə sözlərin aid olduqları sözün önündə işlənərək sözlər arasında müxtəlif mənalı əlaqələri yarada bildiyinə işarədir. Və burada upon sözünün iştirak etməyi mürəkkəb sözün semantik mənasının açıqlayır, onun coğrafi obyekt olduğuna işarə edir. Beləliklə, hər hansı dilin tarixi, geneoloji aspektləri üzrə ixtisaslaşan və ya ümumi olaraq dillərin taksonomiyası üzrə çalışan dilçilər üçün də toponimlər əvəzsizdir. Dilin ilkin versiyasının linqvistik xüsusiyyətlərini mühafizə edən toponimlər dilçilərə öz tədqiqatlarında daha dəqiq nəticələrə gəlmələrinə səbəb olur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin məqsədi Azərbaycan və ingilis toponimləri haqqında geniş məlumat vermək, coğrafi adların struktur və semantik xüsusiyyətlərini müqayisəli şəkildə öyrənmək, toponimlərin növlərini təhlil etmək, coğrafi obyektlərin adlandırma prosesini izah etmək və hər iki dilin lüğət tərkibində toponimlərin mövqeyini göstərməklə onların oxşarlıq və fərqlərini üzə çıxarmaq və linqvistik baxımdan təhlil etməkdir. Məqsədə nail olmaq üçün təsviri, müqayisəli-tarixi, tutuşdurma metodlarından istifadə edilərək, aşağıdakı vəzifələr icra olunmuşdur:

- Azərbaycan və ingilis toponimlərinin linqvistikada mövqeyini tədqiq etmək;
- Azərbaycan və ingilis toponimlərinin quruluşunu araşdırmaq və təhlil etmək;
- Azərbaycan və ingilis coğrafi adlarını semantikasına, mənşəyinə və strukturuna görə təsnif etmək;
- Azərbaycan və ingilis toponimlərinin funksional əhəmiyyətini təyin etmək;
- Azərbaycan və ingilis toponimlərinin interpretasiyası üsullarını araşdırmaq;
- Azərbaycan və ingilis toponimlərinin onomastik növlərinə görə linqvistik təhlilini vermək və linqvistik xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın obyekt və predmeti. Azərbaycan və ingilis dillərinin toponimiyası tədqiqatın əsas obyektidir. Müqayisə olunan dillərdə mövcud olan toponimlərin struktur və məna növlərinin öyrənilməsi, müxtəlif mənşəli toponimlərin araşdırılması və onların etimoloji təhlili isə tədqiqat işinin predmentini təşkil edir.

Tədqiqat işinin informasiya bazası. Azərbaycan və ingilis dillərində toponimlərinin tədqiqində toponimiya ilə bağlı elmi əsər və məqalələr, Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti, Azərbaycan onomastikasının izahlı terminoloji lüğəti, ingilis dilinin müxtəlif terminoloji lüğətləri, müxtəlif internet resursları və s. mənbə rolunu oynayır. Mövzu barədə yerli və xarici dilçilərin monoqrafiya və məqalələrinə istinad edilmiş, bir sıra dilçilik kitablarından da geniş istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin nəzəri metodoloji bazası. Tədqiqat işində təsviri, müqayisəli-tarixi, genetik, deskriptiv, struktur, etimoloji, tutuşdurma metodlarından istifadə olunmuşdur. Ümumiyyətlə, onomastika sahəsində araşdırmalar aparən dilçi, tarixçi və coğrafiyaşünas alimlərin, eləcə də rus və digər tədqiqatçıların əsərlərindən nəzəri–metodoloji mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycan və ingilis dillərində toponimiya sahəsində bir sıra tədqiqatlar aparılsa da, onları bütövlükdə sistemli şəkildə tədqiq etmək çətinidir, çünki zəngin bir bölmə olduğundan, onu ümumi olaraq bir neçə qaydaya tabe etməklə qruplaşdırmaq mümkün deyil. Dissertasiyada müxtəlif mənşəli Azərbaycan və ingilis toponimləri linqvistik tədqiqata cəlb olunmuş, onların etimologiyası, yaranma üsulları geniş şəkildə şərh edilmişdir. Toponimlərin dilin lüğət tərkibindəki rolu və mövqeyi araşdırılmış və nümunələr vasitəsilə izah edilmişdir.

Tədqiqatın elmi və praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya Azərbaycan və ingilis dillərinin coğrafi adların etimologiyasını, xalqlarının dilini, tarixini, etnoqrafiyasını və coğrafi mövqeyini öyrənmək baxımından böyük əhəmiyyətə malikdir. Dissertasiya Azərbaycan və ingilis toponimiyasını, həmin xalqların kulturoloji aspektdə tədqiqi ilə məşğul olan şəxslər, eləcə də bakalavr və magistrlər üçün əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Ümumi Dilçilik kafedrasında müzakirə edilmiş, dissertasiya ilə bağlı iki məqalə yazılmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya işi giriş, iki fəsil, nəticə və ədəbiyyat siyahısı bölmələrindən ibarətdir.

Giriş hissəsində mövzunun aktuallığı, öyrənilmə dərəcəsi, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri, onun nəzəri metodoloji bazası, elmi yeniliyi, elmi praktik əhəmiyyəti, aprobasiyası və strukturu haqqında məlumat verilmişdir.

Birinci fəsil ümumilikdə Azərbaycan və ingilisdilindəki toponimlərin araşdırılması tarixinə həsr edilmişdir. Coğrafi obyektlərin adlandırılması prosesinin təhlili verilmişdir.

İkinci fəsil isə müvafiq olaraq, ingilis və Azərbaycan dillərinin leksikasında toponimlərin mövqeyi və onların dilin söz yaradıcılığında oynadığı rol araşdırılmışdır.Hər iki dildə ümumişlək sözlərə çevrilmiş toponimlərə dair geniş məlumat verilmişdir.

İkinci fəsildə həmçinin toponimlərin məna növləri geniş şəkildə tədqiq edilmiş, bir sıra yer adlarının etimologiyasına dair nümunələr verilmişdir.

Nəticə hissəsi isə hər bir fəsildə apardığımız tədqiqat ümumiləşdirilmələrini, müzakirə etdiyimiz başlıca sualın cavabını və iki dilin materiallarının müqayisəsindən gəldiyimiz nəticələri əks etdirir.

I FƏSİL

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNDƏ ONOMASTİKANIN BİR QOLU KİMİ TOPONİMİYA

1.1 İngilis və Azərbaycan dillərində toponimiyanın elm sahəsi kimi tarixi, mahiyyəti

1.1.1 Toponimiya elminin mahiyyəti və yer adlarının öyrənilməsinə toponimik yanaşmalar

Toponimiya yunan mənşəli topos- yer və onoma- ad sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib yer adlarının mənşəyini, mənalarını, istifadəsini, müasir vəziyyətini və tipologiyasını tədqiq edən elm sahəsidir.

Toponimiya 1970-ci illərdən sonra formalaşmağa başlamış və hal-hazırda mütəqil elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərir. Toponimiyanın tarixinin o dövrlərə söykənməsinə baxmayaraq, hələ onun obyektı və predmenti, metod və prinsipləri, bölmələri haqqında ümumi bir fikir formalaşmamışdır. Bu məsələni çətinləşdirən faktorlardan birini tədqiqatçılar bu elm sahəsinin coğrafiya, tarix və dilçilik elmlərinin qovşağında yaranmasında görürdülər.

Toponimiya ümumilikdə adları öyrənən elm sahəsi olan onomastikanın bir bölməsi hesab olunur. Toponim hər hansı bir coğrafi obyektə və ya yerə verilən ümumi addır.

Bu dövrdən başlayaraq toponimiya sahəsinin araşdırılmasının zəruriliyi xüsusi vurğulanmış və bu sahədə bir çox tədqiqatlar aparılmışdır. Dillərin toponimik leksikasının öyrənilməsini zəruri edən bir sıra səbəblər mövcuddur ki, bunlardan birincisi müəyyən əraziyə aid toponimlərin mənşəyinin öyrənilməsi vasitəsilə həmin ərazidə yaşayan xalqların tarixi, mədəniyyəti, dili barəsində geniş məlumat əldə edilə bilməsidir.

Toponimlərin növləri ilə bağlı standart və praktiki tipologiyanın çatışmazlığı yer adlarının effektiv təhlilində qarşıya çıxan ən böyük maneələrdən biridir. Zelinski bu vəziyyəti “dibsiz quyu”ya bənzədir və müəyyən dərəcədə məntiqi, koherent

təsnifat sxemlərinə əsasən coğrafi obyektləri tədqiqata cəlb edir və onları sistemli şəkildə kateqoriyalara bölür.

Bir çox mənbələrdə toponimiyanın tədqiqat obyektinə yaşayış məntəqəsi adları (oykonimlər), müsbət və mənfi relyef formalarının adları (oronimlər) və su obyektlərinin adları (hidronimlər) hesab olunur. Toponimlərin etimologiyasını araşdırarkən onların necə yaranması, bu prosesdə hansı üsul və metodlardan istifadə olunmasına dair çox müxtəlif fikirlər mövcuddur.

Azərbaycan dilçiliyində bu sahədə aparılan tədqiqatların nəticəsində coğrafi adların yaranmasında bir sıra qanunauyğunluqlar aşkar olunmuşdur.

1) Etnonimlərdən yaranmış Azərbaycan toponimləri (etnotoponimlər); Toponimlərin adını götürdüyü Azərbaycan ərazisində yaşayan etnoslara, Albaniyada yaşayan müxtəlif tayfaları – kəsp, sak, hunqarqar, kəngər tipli tayfaları misal göstərə bilərik. Alpout kəndi (Bərdə rayonu), Hunan düzü (Tovuz rayonu), Satır təpə (Masallı rayonu).

2) İnsanlar həmçinin yaşadıkları yerə ad verərək həmin ərazi üçün xarakterik olan təbiət hadisələrini də əsas götürmüşlər: Çovğunqaya (Lerik rayonu), İldırımli yoxuş (Kəlbəcər rayonu), Yelli təpə (Ağsu rayonu)

3) Bir sıra coğrafi adların yaranmasında cəhət adları xüsusi rol oynamışdır: Quzeykənd, Güney Qışlaq, Aşağı Qışlaq, Qərbi Azərbaycan

4) Ətraf aləmdəki hadisə və əşyalarla bənzərlik əsasında yaranmışdır: Kotanqaya (Laçın rayonu), Çomçədərəsi (Ağsu rayonu), Yorgəndərəsi (Xocavənd rayonu), Haçadağ (Naxçıvan M.R)

5) Batil inanclar, inanclar və rəvayət hesab olunan hadisələrə əsaslanan coğrafi yer adları: Cinli Zeynəlli kəndi (Goranboy rayonu), Cinlik kəndi (Ağdam rayonu), Cinli təpə (Qazax rayonu)

6) Rənglər əsasında formalaşan toponimlərin sayı kifayət qədər çoxdur: Bozdağ (Lerik rayonu), Sarıqaya kəndi (Zərdab rayonu), Qaragüney kəndi (Kəlbəcər, İmişli, Sabirabad rayonları), Yöytəpə çayı (Cəlilabad rayonu)

7) Bir sıra toponimlərin yaranmasında saylardan istifadə edilir. Belə coğrafi obyektlərə Yalqıztepə (Ağdam rayonu), Dördçinar kəndi (Füzuli rayonu), Yeddibulaq

dərəsi (Göyçay rayonu), Qırxıncı kilometr köçəbəsi (Ierik rayonu), Qırxqız dağı (Əsgəran rayonu)

8) Bir qrup obyektin kəmiyyətə çoxluğu həmin yerin öz adını bu obyektədən götürməsinə gətirib çıxarmışdır. Seyidlər çökəyi (Kürdəmir rayonu), Cəlair dağı (Cəlilabad rayonu)

9) Şəxs adlarından törəmiş toponimlər: Gülməmməd dərəsi (Masallı rayonu), Əmir kəndi (Gədəbəy rayonu), Cəmil düzənliyi (Astara rayonu)

Sadədən mürəkkəbə doğru toponimləri adlandırma prosesinə təşviq edən səbəblər müxtəlif topologiyalar vasitəsilə öyrənilmişdir, lakin onların heç biri toponimlərin funksionallığını tam təffərrüatı ilə izah edə bilməmişdir. Burada 1919-cu ildən 2013-cü ilə qədər müxtəlif toponimistlər və dilçilər tərəfindən təklif olunmuş 6 toponimik təsnifatı nəzərdən keçirəcəyik.

1) Menken toponimləri 8 sinifə ayırmışdır:

- Şəxs adlarından yaranmış toponimlər
- Qədim yerlərin, məkanların adlarından əmələ gəlmiş toponimlər
- Sırf amerikan mənşəli toponimlər
- Xarici mənşəli adlardan yaranmış (holland, ispan,fransız, alman, skandinav və s.) toponimlər
- İncildən götürülmüş və digər mifoloji adlardan yaranmış toponimlər
- Deskriptiv yer adlarına istinad edən toponimlər
- Yerli flora, fauna və ya geoloji adlardan təsirlənmiş toponimlər
- Təxəyyülə əsaslanan toponimlər

Menkenin təsnifatı toponimlərin bütün növlərini tam olaraq aydınlaşdırmağa kömək etmir. Əvvəla, verilmiş kateqoriyaların bəzisi bir-birilə eynilik təşkil edir, digərləri arasında isə ümumiyyətlə ardıcılıq gözlənilməmişdir. Məsələn, xarici mənşəli adlardan yaranmış (holland, ispan,fransız, alman, skandinav və s.) toponimlər və incildən götürülmüş və digər mifoloji adlardan yaranmış toponimlər məhz elə şəxs adlarından yaranmış toponimlərə daxildir. Üstəlik, deskriptiv yer adlarına istinad edən toponimlər və yerli flora, fauna və ya geoloji adlardan

təsirlənmiş toponimlər arasında kəskin fərq qoymaq çətin məsələdir. Digər bir səbəb isə bəzi kateqoriyalar çox geniş əhatəyə (inkluziv) malik olduğu halda digərləri çox dar çərçivədə (ekskluziv) araşdırılmışdır.

2) Mak Artur “Oreqonda yer adları” kitabında təqdim etdiyi toponimləri 5 kateqoriyaya əsasən təsnif etmişdir:

- Deskriptiv
- Fəxri
- İxtiyari
- Tamamlayıcı
- Naməlum

Bu tipologiyada iki çatışmazlıq müşahidə edilir: a) çox az sayda kateqoriyalara bölünmüşdür; b) kateqoriyalar həddən artıq natamamlıq ehtiva edir.

3) Corc Stevartın təsnifatı

Yer adlarını ilk dəfə sistemli şəkildə öyrənən tədqiqatçılardan biri Corc Stevart olmuşdur. 1954-cü ildə o, “Names” jurnalında “Yer adlarının təsnifatı” başlıqlı məqalə dərc etdirmişdir. Bu təsnifata görə o, toponimləri 9 kateqoriyaya bölmüşdür.

- Deskriptiv toponimlər: yerlərin xüsusiyyətlərini və keyfiyyətlərini təsvir edir – Rocky Mountains, Chicago (burada məskunlaşmış ilk sakinlərin dilində “ iylənmiş soğan (smelly onion)” mənasını verir).
- Assosiativ toponimlər: hər hansı bir obyekt və ya hadisə ilə bağlıdır - Mill River(çayın yaxınlığında dəyirman yerləşdiyi üçün), Springfield
- İnsidental toponimlər: hər hansı bir fenomen ilə əlaqədar əmələ gəlmiş toponimlər – Battle Creek, Bloody Ridge, Cut and Shoot
- Yiyəlik bildirən toponimlər: hər hansı bir şəxsə və ya qrupa məxsus yerlərin adlarını ifadə edən toponimlər – Castro Valley, Pittsburgh
- Memorial toponimlər: tanınmış bir şəxsin xatirəsinə adlandırılmış toponimlər – StLouis, San Jacinto, Houston, Seattle (Chief Seattle adından götürülmüşdür), Austin, Pennsylvania (Penn's Woods), Illinois (the Illini Indians)

- Tərif ilə bağlı toponimlər: hər hansı bir coğrafi obyektə ideallaşdırır – Pleasant Valley, Greenland
- Uydurma toponimlər: ixtiyari səslərdən, hecalardan və ya ayrı-ayrı sözlərin tərkib hissələrindən düzəldilir –Tesus (Sunset sözünün tərsdən oxunuşu), Reklaw (Walker sözünün tərsdən oxunuşu), Iraan (Ira və Ann şəhərə bir-birilərinin adını vermişdir)
- Yanlış toponimlər: coğrafi obyektlərin adlarında tərcümə zamanı edilmiş səhvlər və ya tarixən yaranan qüsurlar West Indies (nə Hindistan adalarının qərbi ilə, nə də ki elə Hindistan adalarının özü ilə heç bir əlaqəsi yoxdur)
- Dəyişik salınmış toponimlər: bir yerin adının digərinə köçürülməsi nəticəsində yaranmış toponimlərdir – Athens (Greece və Texas), Palestine (Middle East və Texas), New Mexico (Meksikodan olan sakinlər bu yeri özlərinin əvvəlki yaşayış yerlərinin adına əsasən adlandırmışdır),New England
- Yalançı etimoloji toponimlər: xalq etimologiyasının nəticəsində yaranmış toponimlər. “Hellespont” - Yunan şairləri bu adın Helle və onun qızı Athamasın adınan götürüldüyünü bildirirlər.

Əsas kateqoriya	Altkateqoriya
Deskriptiv toponimlər	Hiss-həyəcan bildirən deskriptiv toponimlər Nisbi deskriptiv toponimlər İntellektual deskriptiv toponimlər Metaforikdeskriptiv toponimlər Subyektivdeskriptiv toponimlər Mənfivə kinayəli deskriptiv toponimlər Nəsihətəməzdeskriptiv toponimlər Təkrarədeskriptiv toponimlər
Assosiativ toponimlər	
Insidental toponimlər	Dinlə bağlı insidental toponimlər Təqvim adları ifadə edən insidental toponimlər

	Heyvan adları bildirən insidental toponimlər İnsan fəaliyyəti ilə bağlı olan insidental toponimlər Bir şəxsin yaradıcılığı ilə bağlı insidental toponimlər Hiss-həyəcan bildirən insidental toponimlər Deyimlərdən götürülmüş insidental toponimlər
Yiyəlik bildirən toponimlər	
Memorial toponimlər	Şəxs bildirən memorial toponimlər Müərrəd memorial toponimlər Qarışıq memorial toponimlər Başqa yer adları ilə əlaqəli memorial toponimlər
Tərif bildirən toponimlər	-
Yalançı etimoloji toponimlər	-
Uydurma toponimlər	-
Yanlıq toponimlər	-
Dəyişik salınmış toponimlər	-

4) Ronald Beykə və Marvin Karmoni 1975-ci ildə çıxardıqları “İndianada yer adları” toponimik lüğətlərində toponimləri 13 əsas kateqoriyaya bölmüşdür.

Toponimlərin növləri	İzahı
Şəxs adlarından yaranan toponimlər	Şəxslərin şərəfinə adlandırılır.
Köhnə yer adları ilə əlaqəli toponimlər	Köhnə yer adlarından götürülür.
Lokasional toponimlər	İstiqamət və mövqe bildirir.
Deskriptiv toponimlər	Obyektiv: yerin, məkanın səciyyəvi xüsusiyyətlərini təsvir edir. Subyektiv: yer, məkan haqqında şəxsi fikirləri ifadə edir.
Münasibət bildirən toponimlər	Tərif, tənqid bildirir.
Yumoristik toponimlər	Məzhəkəli, komik təsvirlər bildirir.

Hindu toponimlər	Yerli qəbilələrin dilində istifadə olunan toponimlərdir.
Xarici mənşəli toponimlər	Alınma toponimlər
Insidental toponimlər	Baş vermiş hadisələrə əsaslanan toponimlər.
Yalançı etimoloji toponimlər	Xalq etimologiyasına əsasən yaranmış toponimlər
Uydurma toponimlər	Hərflərin, hecaların yerini dəyişməklə və s. yaradılmış toponimlər
Yanlış toponimlər	Orfoqrafik səhvlər nəticəsində ortaya çıxmış toponimlər
Əfsanələrdən və lətifələrdən götürülmüş toponimlər	Hər hansı bir əfsanədən və ya lətifədən götürülmüş toponimlər

Beykə və Karmoninin tipoloji təsnifatı bir neçə dəyişiklik və əlavələr etməklə Stevartın təsnifatına əsaslanır.

5) Qammeltoftun tipoloji təsnifatı toponimləri 3 əsas səviyyə əsasında kateqoriyalara ayırır.

İlkin səviyyə	İkinci səviyyə	Üçüncü səviyyə
1. Əlaqə	a.topoqrafik əlaqə	Adını daşdığı obyektə və ya şəxsə görə mövqeyi Digər obyektlərə və şəxslərə görə mövqeyi Özünün nisbi mövqeyi
	b.administrativ əlaqə	
	c.assosiativ əlaqə	
	d.xarici amillərə əsaslanan əlaqə	

2. Keyfiyyət	a.ölçü	
	b.forma	
	c.rəng	
	ç.yaş	
	d.material	
	e. yaxınlıqdakı obyektlə əlaqəsinə görə	İnsanlar və heyvanlar
		Bitkilər
		Cansız varlıqlar
ə.keyfiyyət		
3. İstifadə		

6) Con Algeonun təsnifi toponimlərin etimologiyasına əsaslanır. O, 1988-ci ildə A.U.Reedin Avstraliyada yer adları kataloqundan təxminən 1000 toponim seçmiş və onları etimologiyasına əsasən qruplaşdırmışdır.

- Aborijen mənşəli toponimlər – 29%
- Avstraliyada şəxs adlarından götürülmüş toponimlər – 28%
- Britanyalı şəxs adlarından yaranmış toponimlər– 8%
- Digər şəxs adlarından yaranmış toponimlər – 3%
- Deskriptiv toponimlər – 13%
- Britaniyada yer adlarından törəmiş toponimlər – 9%
- Digər yer adlarından əmələ gəlmiş toponimlər – 3%
- Müəyyən hadisələr ilə bağlı yaranmış toponimlər – 4%
- Gəmi adlarından yaranmış toponimlər – 2%
- Qarışıq toponimlər – 1%

1.1.2. Coğrafi obyektərin adlandırılma prosesi təhlili

Toponimika sahəsində aparılan tədqiqatlar toponimlərin mənşəyinin araşdırılması, onların etimologiyasının açılması prosesində adı çəkilən suallara cavab

verməyi çox vacib hadisə hesab edir. What is it?- bu ilk verilən sual əsasən toponimin tərkibindəki ümumi səciyyəli elementə verilir. Ümumi səciyyə daşıyan element dedikdə isə, təbii coğrafi obyektin tipini göstərən sözlər nəzərdə tutulur (dağ, çay, dərə, düz, və s.). Daha sonra toponimin haradan gəldiyi, coğrafi obyektin kim tərəfindən belə adlandırıldığı və adlandırma prosesinin nə zaman baş tutduğu sualları ünvanlanır ki, bu suallar ümumi və xüsusi elementi ayırmadan, ümumi şəkildə toponimə yönləndirilir. Sonuncu sual isə toponimin hansı səbəbdən belə adlandırılmasını aşkar etməyə yönəlmiş səbəb zərfliyinin yerində işlənmiş *why* sual zərflikli xüsusi sual cümləsidir ki, bu da aparılan tədqiqatlarda suallardan cavab tapılması ən çətin olanıdır. Tədqiqatçılar bunun səbəbini isə adlandırma prosesindəki səbəb motivinin çox zaman yazılı sənədlərdə qeyd olunmadığında görürlər və üstündən uzun zaman keçdiyinə görə indi yürüdülcək hər hansı fikrin müəyyən mənada fərziyyə olacağını bildirmişlər.

Hər bir yer adı əslində bir hekayəyə əsaslanır. Həmin ad müəyyən bir dövrdə müəyyən bir şəxs tərəfindən hansısa səbəbdən yaradılmışdır və zaman keçdikcə müxtəlif səbəblərə görə dəyişikliyə məruz qalmışdır. Toponimlərin etimologiyasının öyrənilməsinə dair iki cür əsas yanaşma mövcuddur: intensiv yanaşma və ekstensiv yanaşma

Toponimiyaya intensiv yanaşma yer adı barəsində aşağıdakı suallara cavab verməklə onun bioqrafiyasını yazmağı təklif edir.

- Coğrafi obyekt kim tərəfindən adlandırılmışdır?
- Coğrafi obyekt nə zaman adlandırılmışdır?
- Coğrafi obyektə məhz bu ad hansı səbəbdən verilmişdir?
- Ad hansı mənəni verir və hansı xüsusiyyətlərə malikdir?
- Adın mənşəyi haradan gəlir? (mənşəyi dedikdə həm dil , həm də ərazi baxımından yanaşılır)
- Coğrafi obyekt ərazi baxımından harada yerləşir?

Avstraliyada Kvinslənd adasında yerləşən Montvil toponiminə intensiv yanaşma nəticəsində aşağıdakı faktlar aydın olur.

Hanna Smis 16 uşaqılı ailəsi ilə birlikdə İngiltərədən Amerikaya köçür. Bu zaman onlar Montvil Konnektikut adlı şəhərdə məskunlaşırlar. Habelə, 1979-cu ildə Hanna bir neçə oğlu ilə Ridlənd körfəzində məskunlaşdığı Avstraliyada Kvinslənd ərazisinə köçür. Onlar 1893-cü ildə yenidən Black all Ranges adlı əraziyə köçürlər və burada Hannanın oğulları Henri və Fred bir sıra torpaqlar satın alırlar. Dik yoxuşda yerləşən yerli qəsəbə ərazinin coğrafi mövqeyinə əsasən Razorback adlanmışdır. Həmin il Henri orada poçt ofisi açmağa cəhd edir. 1897-ci ildə o, qəsəbənin adının Vermont olaraq dəyişdirilməsi üçün Kvinslənd Poçt və Teleqram şöbəsinin nazir müavininə müraciət edir. Onun təklifi rədd edilir. Lakin sonradan anasının xahişi ilə yenidən müraciət edir və qəsəbənin adının doğma şəhərləri Konnektikuta istinadən Montvil adlandırılmasını istəyir. Bu təklif 1897-ci il noyabrın 27-də rəsmi surətdə qəbul edilir.

Coğrafi obyekt kim tərəfindən adlandırılmışdır?*Henri Smis*

Coğrafi obyekt nə zaman adlandırılmışdır?*27 Noyabr, 1897-ci il*

Coğrafi obyektə məhz bu ad hansı səbəbdən verilmişdir?*Hanna Smisin ailəsinin doğma şəhərinin xatirəsinə əsasən*

Ad hansı mənanı verir və hansı xüsusiyyətlərə malikdir?*Mont* fransız dilində dağ, ville isə şəhər mənasını verir.

Adın mənşəyi haradan gəlir? ABŞ-da Konnektikut ərazisinin adından götürülmüşdür.

Bir çox hallarda bu suallardan bəzilərinə və yaxud ümumilkdə heç birinə cavab tapmaq mümkün olmur. Bu isə adlandırma prosesindən uzun müddət keçdiyindən və önəmli sənədlərin (nə vaxtsa mövcud olmuşsa) itməsi səbəbindən meydana gəlir.

Bu yanaşmada tədqiqatçıların ünvanladığı suallar sırasında aşağıdakılar da verilə bilər.

- Yer adı əvvəllər başqa şəkildə adlandırılıbmı?
  - adlandırılmışsa hansılardır?
  - əvvəlki adların hər birinə 5 əsas sual verilir.
  - əvvəlki ad hansı səbəbdən yeni adla əvəz olunmuşdur?

- Ad toponimlərin hansı kateqoriyasına aid edilir?

İntensiv toponimik yanaşma 3 əsas istiqamətə ayrılır:

- Toponimin identifikasiyası
- Toponimin sənədləşdirilməsi
- Toponimin interpretasiyası/şərhi

Bu istiqamətlərin hər birinin ayrılıqda özünəməxsus bir sıra parametrləri vardır:

Toponimin identifikasiyası (5 parametrdən ibarətdir)

- Orfoqrafik forması (əvvəlki ad da daxil olmaqla)
- Linqvistik əsası (morfolji, sintaktik, semantik və etimoloji xüsusiyyətləri)
- Yaradıcı elementin növü
- Toponimin xüsusi elementinin təsnifi, sinfi, kateqoriyası (semantik tərkib hissələrinin əsasında)
- Mövqeyinə əsasən (eni və uzunluğu nəzərə alınaraq)

Toponimin sənədləşdirilməsi

- Əsasən yazılı mənbələrdən əldə edilmiş materiallar
- İlkin mənbələrdən seçilmiş materiallar
- Standart bibliografik terminlərə istinad edən

Toponimin interpretasiyası/şərhi

- Onun bibliografiyası
- Sənədləşmənin ən güvənilir tipinə əsasən verilmiş materiallar

İntensiv toponimiya ilkin tədqiqat mərhələsi olub, ekstensiv toponimik yanaşmanın əsasını təşkil edir və tez-tez onu qabaqlayır. Bundan başqa, ekstensiv toponimiya intensiv toponimiya olmadan da aparıla bilər.

Ekstensiv toponimiya intensiv toponimiyaya nisbətən daha geniş tədqiqat sahəsini əhatə edir və toponimlər, qəzetlər, xəritələr, atlaslar və s. toplusuna əsaslanır. Bir çox cəhətdən ekstensiv toponimiya intensiv toponimiya ilə müqayisədə aparılan tədqiqatlarda daha çox irəliyə istiqamətlənir.

Afrika, Asiya və Avropa kimi ölkələrin daxil olduğu “köhnə dünya”da bir çox yer adlarının şərhi və anlanılması prosesində bir sıra çətinliklər üzə çıxır. Onlar həmin ərazidə danışılan müasir dildə məna kəsb etmir. Bunun səbəbi isə yer adlarının

keçdiyi uzunmüddətli prosesdir ki, onlar bu müddət ərzində öz mənalarını itirmişlər. Bunun əksinə olaraq yeni dünya sayılan Şimali Amerika, Cənubi Amerika və Avstralasiyada əksər yer adlarının mənşəyi məlumdur.

Həmin yer adlarının mənşəyinin hal-hazırkı dövrdə unudulmasına baxmayaraq adın erkən formalarının təhlili vasitəsilə orijinala yaxın mənaların müəyyənləşdirilməsi çox hallarda mümkün olur.

1.2. Müqayisə olunan dillərdə toponimlərin morfoloji təsnifatı

1.2.1. Toponimlərin quruluşca növləri

Toponimikanın linqvistika ilə əlaqəsi çox mühüm məsələ hesab olunur. Toponimlərin coğrafi obyektlərə verilən adlar olduğu fikri üzərində bir az düşündükdə, toponimlərlə linqvistikanın əlaqəsini daha aydın görə bilərik. Onları bir-birinə ilkin bağlayan xüsusiyyət isə toponimlərin adlar olması, bu adları isə coğrafi obyektlərə dilin verməsidir. Bu obyektlərə ad verilən zaman dil lazimi elementləri və bu elementləri bir-birinə bağlayacaq strukturu müəyyənləşdirir. Məsələn; Stratford-upon-Avon şəhər adını nəzərdən keçirək. Toponimin mənşəyinin açılması bizə dil faktları barəsində kifayət qədər informasiya ötürür. Burada ilkbaxışdan bu adın 3 elementdən ibarət olduğunu, və bu elementlərin bir-biri ilə ingilis dilində adların yaranmasına tətbiq edilən “defis” işarəsi ilə ayrılma qaydasına əsasən bağlandığının şahidi oluruq. Daha sonra, başqa bir linqvistik fakt özünü göstərir. Sözlərdən ikisi böyük hərflər, digəri isə balaca hərflə yazılmışdır. Əsasən, sözlər cümlənin ilk sözü olduqda və ya onlar əşyanın adı olduqda ilk hərfinin böyük yazıla biləcəyi dil qaydası isə burada Stratford və Avon sözlərinin ad olduğunu göstərir, upon sözü isə kiçik hərflərlə yazıldığından və sözlər arasında məsafə mənalı əlaqə yaratmış olduğundan söz önü hesab olunur. Upon sözünün aid olduğu sözün önündə işlənməsi isə İngilis dilinin sintaktik quruluşunu bilməyən oxucuda belə sözlərin aid olduqları sözün önündə işlənərək sözlər arasında müxtəlif mənalı əlaqələri yarada bildiyinə işarədir. Və burada upon sözünün iştirak etməyi mürəkkəb sözün semantik mənasının açıqlayır, onun coğrafi obyekt olduğuna işarə edir. Beləliklə, hər hansı

dilin tarixi, geneoloji aspektləri üzrə ixtisaslaşan və ya ümümmi olaraq dillərin taksonomiyası üzrə çalışan dilçilər üçün də toponimlər əvəzsizdir. Dilin ilkin versiyasının linqvistik xüsusiyyətlərini mühafizə edən toponimlər dilçilərə öz tədqiqatlarında daha dəqiq nəticələrə gəlmələrinə səbəb olur.

Lap qədimdən bu günə kimi eyni bir ərazidə bir sıra xalqların məskunlaşdığı faktı təbii ki, həmin xalqların yaşayış yerlərini öz dillərində adlandırmalarını göstərir. Azərbaycan, İngiltərə və Amerika məskunlaşma baxımından həmişə diqqət mərkəzində olan coğrafi məkan hesab olunmuş və buraya köç edən müxtəlif tayfalar bu ərazilərdən müvəqqəti yaşayış yeri kimi istifadə etmiş və təbii olaraq, yaşayış yerlərini öz dillərinə məxsus sözlər vasitəsilə adlandırmışlar. Ekstralingvistik amillər toponimlərin mənşəcə müxtəlifliyininə gətirib çıxarmışdır və onların strukturunun təhlil edilməsi burada yaşayan xalqların tarixi, mədəniyyəti və dilləri barəsində kifayət qədər məlumat verir, eləcə də Azərbaycan və İngilis dillərinin onomastik leksikasının bir sıra qanunauyğunluqlarının aşkar edilməsinə imkan verir. Toponimlər ilk növbədə dil qanunları və normalarına tabe olduğundan müəyyən ərazidə yaşayan əhalinin dil xüsusiyyətlərini aşkar edilməsində onların rolu əvəzedilməzdir. V.A.Nikonov yazır: “Ad bir söz və bütün sözlər kimi fiziki coğrafiyanın, yaxud siyasi tarixin yox, dilin qanunlarına tabedir”.

Toponimlər yaranma və formalaşma yollarına görə, başqa leksik vahidlər kimi, dildə mövcud olan modellərə əsaslanır.

Azərbaycan və ingilis toponimlərinin quruluşuna görə tədqiqi zamanı yaranan çətinliklər sırasında sadə toponimlərin sinxron aspektdə sadə qəbul olunduğu halda, diaxronik təhlil zamanı onun kök və şəkilçidən ibarət olmasının üzə çıxması kimi hallar misal göstərilə bilər. Tədqiqatçılar bunun səbəbini isə həmin elementlərin tərkibindəki kökün və ya şəkilçinin alınma mənşəli olduğu halda müasir dövrdə bu faktın unudulmasında görürlər.

Dildə leksik, morfoloji və sintaktik üsullarla yaradılan sözlərdən fərqli olaraq coğrafi obyektlərin adlandırılması prosesində sintaktik üsul üstünlük təşkil edir.

Toponim dildə bir çox hallarda Cook Strait, Norfolk Island, Iron Knob, Jenolan Caves, Breakfast Creek, Baba dağ, Araz çayı, Mil düzü nümunələrdə olduğu

kimi “xüsusi - ümumi” formasında təzahür edir. Toponimdə ümumi sözün istifadə olunmadığı bir sıra hallar da mövcuddur ki, bunlara əsasən təbii coğrafi obyektlərlə deyil, süni şəkildə sonradan yaradılmış yaşayış məskənlərinin adlarında (Brisbane, Kalgoorlie, Bendigo) rast gəlinir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, özündə ümumi və xüsusi tərkib elementi ehtiva edən toponimlərdən qeyri-rəsmi nitqdə istifadə zamanı, onların tərkibindəki ümumi elementin ixtisarı da mümkündür: “Araz çayı” ifadəsinin əvəzinə bir çox hallarda “Araz” dedikdə də onun toponimin bildirməsi tam aydın seçilir. (River Murray - the Murray, Mount Kosciuszko - Kosciuszko).

Azərbaycan və ingilis toponimlərinin istər sadə, istərsə də mürəkkəb quruluşlu olmasından asılı olmayaraq, onların meydana gəlməsində coğrafi terminlər iştirak edir. Coğrafi obyektlərin adlandırılması prosesinin təhlilində ilk verilən *what is it?* (coğrafi obyektin növü)- sualı əsasən toponimin tərkibindəki ümumi səciyyəli elementə verilir. Ümumi səciyyə daşıyan element dedikdə isə, təbii coğrafi obyektin tipini göstərən sözlər nəzərdə tutulur. (dağ, çay, dərə, düz, və s.). Ümumi səciyyə daşıyan sözün əsas sözlə birlikdə istifadə olub – olmaması müəyyən səbəblərdən baş verə bilər. T.Əhmədov yazır: “Dildəki qənaətçilik prinsipinə əsasən toponimin ikinci komponentləri coğrafi obyektin növünü, tipini göstərən sözlər–coğrafi terminlər ehtiyac duyğumsuzluğundan çox vaxt ellipsiyaya uğrayır, nəticədə isə məntəqə adının spesifik cəhətlərini özündə əks etdirən aparıcı rola malik olan, onun nüvəsini təşkil edən müxtəlif quruluşlu birinci komponentlər isə oykonim kimi sabitləşir” [24, s. 11].

T.Əhmədova görə, Azərbaycan dilində leksem və morfemlərin köməyilə düzələn sadə və düzəltmə toponimlərə təsadüf olunmur.

1.2.2. Sadə quruluşlu toponimlər

Sadə quruluşlu toponimlərə tərkibində leksik və leksik–qrammatik şəkildə onomastik vahidlər aid edilir. İngilis və Azərbaycan dilində sadə toponimlərə *Şəki, Şamaxı, Şəmkir, Lənkəran, Lüksemburq, Nord, Ərəb, Şambul, Alpout, Boyat, Gəncə, Xaçmaz, Quba, Bakı, Salyan, Tovuz, Zaqatala* və s. göstərmək

olar. Bu kimi toponimlər müxtəlif mənşəli sözlərdən yaranmışdır. Müasir ədəbi dil baxımından sadə quruluşlu toponim hesab olunan bu kimi yer adları diaxronik aspektdə qiymətləndirildikdə onların bir çoxunun başqa dillərdən keçmiş kök və şəkilçi birləşməsindən ibarət olan sözlər olduğu aydın şəkildə görünür. Buna görə də sözlərin struktunun müəyyənləşdirilməsində toponimin sadə olduğu qənaətinə gəlinməsi nisbi nəticə hesab olunur. Belə ki sadə toponim hesab olunan *Beyləqan*, *bilə*, *pilə* və *-kan*, *-qan* elementlərinə bölünür. Bu toponim *pile* – qədim türk dilində “*düzənlik*”, “*açıqərazi*” mənasını verən apelyativdən və *yer* mənasını bildiren *-qan* şəkilçisindən ibarətdir [42, s. 120]. Bu isə, dilin ilkin yaranma dövrlərində və ondan sonrakı ilk mərhələlərdə sözlərin əsasən bir və ya iki hecalı olduğunu və daha sonra sadə, düzəltmə və mürəkkəb quruluşlu vahidlər yarandığını göstərir. Əslində bir zamanlar ümumişlək sözlərdən yaranmış toponimlər zamanla əsl mənasını itirdiyindən bun gün onlar yalnız sadə quruluşlu coğrafi ad kimi qəbul edilir.

Alpout toponiminə nəzər salmaq. Bu toponim Azərbaycanın Qazax, Ucar, Laçın, Göyçay, Bərdə rayonlarında kənd adıdır. Toponimdə *alp* və *out* elementləri özünü göstərir. *Alp* sözü Azərbaycan dilində VI–VII əsrlərdə, qəhrəman, igid mənasında işlənmişdir. “*Kitabi-Dədə Qorqud*” da geniş istifadə olunmuş leksik vahidlərdəndir [35, s. 116]. *Alpout*–*Alpağut* sözlərinin etimologiyasına münasibət bildirərkən L.Q.Qertsenberq qeyd edir ki, bu qədim türk sözünə cəm halı bildiren *-t* şəkilçisi əlavə edilmişdir. Müqayisə üçün özbək dilində işlədilən *qult* (*qul*), *yakut* dilində *kulut* (*qulluqçu*) və s. kimi misal gətirilir. L.Q.Qertsenberq belə bir nəticəyə gəlir ki, qədim türk dillərində *alp* sözünün mənası *qəhrəman*, *alpaqut* isə *qəhrəmanlar* mənasını vermişdir. A.N.Kononov bu sözlərin mənalarını yuxarıda olduğu kimi təkrarlayır. Onun fikrincə, *alp* sözü *al* kökü üzərində meydana gəlmişdir [76, s. 97–98]. Bu söz Orxon abidələrində də qəhrəman, igid mənasında işlənmişdir. Beləliklə, *alp* sözü müasir dildə işlədilməsə də, VI–VII əsrlərə qədər Azərbaycan onomastik vahidlərinin yaranmasında geniş istifadə edilmişdir. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq, belə hesab edirik ki, *Alpout* sözü “*igidlərinməkanı*”, “*qəhrəmanlar yurdu*” mənasını verir.

Almu – Lerik rayonunun Vizəzəmin inzibati ərazi vahidində kənd. Türk dillərində alım/alımı “*yaxın, əldə edilmiş*” deməkdir. Oykonomim kəndin mərkəzə yaxın olmasını bildirir.

Abad - Ağdaş rayonunun Qaradeyin i.ə.v.-də kənd. 1809-cu ildə Avat, 1917-ci ildə Avad şəklində qeydə alınmışdır. Yerli sakinlərin dilində *Avat* kimi tələffüz olunur və "quru kol-kos" mənasında izah edilir. Mənbələrin verdiyi məlumatlara görə, *avat* qırğız tayfalarından birinin adıdır. Tümen vilayətində Abat, Gürcüstanda Abatxevi, Qazaxıstanda Avat, Qafqazda Avat dağ və kənd adları Abad (Ağdaş) oykoniminin *avat* etnonimi ilə bağlı olduğunu söyləməyə əsas verir. Türklərin Qərb yürüşlərində iştirak edən avatların XI-XIII əsrlərdə Səlcuq oğuzlarının tərkibində Azərbaycana gəlmələri ehtimal olunur.

Abrıx - Qəbələ rayonunun Tikanlı i.ə.v.-də kənd. Alazan-Əyriçayçökəkliyindədir. Keçən əsrə aid materiallara əsasən, Abrıx Tikanlı kəndindən yaranmış yaşayış məntəqəsidir. IX əsr ərəb coğrafiyaşünaslarının yazdığına görə, Beyləqanda (bu Şəhərin xarabalıqları Mil düzündə indiyədək Örenqala adı ilə qalmaqdadır) Abrik/Abrek adlı qala mövcud olmuşdur. Toponimikada belə bir fərziyyə var ki, həmin Abrik qalası bir vaxt müəyyən hadisə ilə əlaqədar olaraq (bəlkə də monqolların XIII əsr basqınları) dağıdıldıqdan sonra əhalisinin müəyyən hissəsi bu zonaya gəlmiş və bu adı da özləri ilə gətirmişlər. Mənbələr Bizansda da Abrik adlı şəhərin mövcudluğundan xəbər verir. Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində *avırıx/avruğ* "çay qırağında olan qamışlıq, çubuq" deməkdir. Türk dilində *avrik* "hörülmüş, sarınmış, bağlanmış" mənalarını ifadə edir. Deməli, *Abrıx/Abrik/Abriq qalası* "qamışdan hörülmüş qala" kimi izah oluna bilər.

Abşeron–1) Azərbaycanın şəhərində inzibati rayon. Fatmayı, Masazır, Məhəmmədli, Hökməli kəndləri, Güzdək, Qobu, Saray, Digah, Ceyranbatan qəsəbələri rayonun ərazisinə daxildir; 2) Bakı şəhəri, Əzizbəyov r-nunda qəsəbə. Xəzərin sahilində, eyniadlı yarımada salınmışdır (1960-cı illərdə). Türkiyə, Ermənistan, Gürcüstan, Türkmənistan ərazilərində də *avşar/əfşar* etnonimi ilə bağlı çoxlu coğrafi adlara rast gəlmək mümkündür. Krasnodar vilayətindəki Apşeronsk şəhər və rayonunun adı isə Abşeron yarım adasının adı ilə bağlıdır.

Abjit –Balakən rayonunun Qaysa bölgəsində yerləşən kənd olub, Qoyuntəpə dağının ətəyindədir. Yaşayış məntəqəsi ikinci dünya müharibəsindən sonra yaradılmışdır. Kəndin adı eyniadlı çayın adından alınmışdır.

Abalı/Abalu (1933) -Zaqatala rayonunun Danaçı i.ə.v.-də kənd.Mənbələrin verdiyi məlumatlara görə, kəndin əsl adı Abaəlioba olmuşdur. Yerli əhalinin ehtimalına görə, oykonim *Abaəli* (Dağıstanın Çaroda kəndindən gəlmiş şəxsin adı) və *oba* (kəndin ərazisində kiçik icma) komponentlərindən ibarətdir. Türk dillərində, o cümlədən Azərb. dilinin dialekt və şivələrində *aba* "ata, baba, əmi; ana, xala, böyük bacı" mənalarında işlənir. Oykonimi Dədəli, Babalı və s.etnotoponimlərinin omonimi kimi qəbul etmək lazımdır. Bu oykonim sonrakı illərdə Abasalı (1979), Abaslı (1986) variantlarında qeydə alınmışdır. 2004-cü ildə kəndin adı Abaəli variantında rəsmiləşdirilmişdir.

Bayandur – Tərtər rayonunun Səhlaabad inzibati ərazi vahidində kənd. Ermənistanda Bayandur, Türkiyədə Bayındur yaşayış məntəqələri vardır [83, s. 35].

Babək -1) Azərbaycanın Naxçıvan MR ərazisində inzibati rayon. İran İslam Respublikası, Şərur, Şahbuz və Culfa rayonları ilə həmsərhəddir. 1978-ci ilədək Naxçıvan rayonu adlanırdı. Mərkəzi Babək qəsəbəsidir; 2) Babək rayonunda Arazboyu düzənlikdədir. 1978-ci ilədək Təzəkənd adlanırdı. Qəsəbəyə rayon VII əsrdə ərəb istilasına qarşı xürrəmi hərəkatının qəhrəmanı Babəkin şərəfinə adlandırılmışdır.

Gəndərə – İsmayilli rayonunun Həftəsov inzibati ərazi vahidində kənd; Yardımlı rayonunun Astanlı inzibati ərazi vahidində kənd. Kənd Gəndərə (geniş dərə) adlı yerdə yerləşdiyi üçün belə adlandırılmışdır.

Gədik – Quba rayonunun Vəlvələ inzibati ərazi vahidində kənd. Toponimik termin kimi *gədik* türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində “*hündür dağ, dağkeçidi, aşırım*” deməkdir. Oykonim “*gədikdə yerləşən Seyidlər kəndi*” mənasındadır.

Haramı-Şamaxı rayonu ərazisində Udullu kəndində yerləşən dağdır. Yaxınlığında qədim yaşayış məskəni mövcuddur. Harami ərəbcə "yolkəsən,

soyğunçu, quldur" deməkdir. Dağ vaxtilə bu ərazidə məskən salmış qaçaqların yurdu olduğu üçün belə adlandırılmışdır.

İngilis dilində də sadə quruluşlu toponimlərə rast gəlmək mümkündür. Aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək:

Alaska – Alakshak sözünün aleutko variantı, “*böyük Yerkürələri*” və ya “*yarımada*” deməkdir.

Arizona – Arizuma astek sözünün ispan variantı, “*gümüşü aparən*” deməkdir.

Colorado – Əsasında ispan ifadəsi dayanır “*qırmızı rənglənmiş*”.

Connecticut – Hindi Quinnehtukqut – undan olub – “*böyük coşqun çayda*”.

Florida – 1513-cü il Pasxa günündə ispanca belə adlandırılmışdır. Tərcümədə “*Çiçək Pasxası*” bildirir [72, s. 6–11].

Georgia – Qeorq II ingilis kralının şərəfinə adlandırılmışdır

Hawaii – Owhyhee yerli sözündən olub, Vətən deməkdir.

Idaho – Yerli hindilərin dilində “*dağların qiymətli daşı*”.

Illinois – Alqonkinlərin hindilərinin sözünün fransız variantı, “*döyüşçülər*” və ya “*ən yaxşı insanların tayfası*” mənasını bildirir.

Kansas – “Cənub küləyinin insanları” ifadə edən Siu hindilərinin sözü.

Kentucky – Oxşar müxtəlif hindi dillərində rast gəlinir. Ehtimal ki, bu irokez Ken tah-ten-i, “*sabahkı Yer kürəsi*” deməkdir.

Louisiana – Lyudovik XIV kralının şərəfinə fransız adlandırılmışdır.

Maryland – Marii – Qenrieti kraliçasının şərəfinə adlandırılmışdır, Çarza I arvadları

Mississippi – Misi – ziibi çayının hindi adının Fransız variantı, “*böyük çay*” deməkdir.

Montana – “*Dağlıq*” (ştatını) bildirən ispan sözündəndir [33, s. 56].

Nevada – İspan sözü, “qarla örtülmüş” bildirir.

Carolina – Latın adı Çarlz I ingilis kralının şərəfinə adı.

Dakota – Siunun dilində “*dost*” deməkdir. Həmçinin Siu qrupunun tayfası adlanır.

Ohio – “*Xeyirxah çay*” bildirən irokezlərin hindilərinin sözü.

Pennsylvania – Kolonist Uilyam Pennin şərəfinə.

Texas – Kaddo hindilərinin sözündən olub və “*dostlar*” və ya “*müttəfiqlər*” bildirir.

Utah – Apaçey yuttahih hindilərinin sözündən olub və bildirir.

Virginia – İngilis virginindən olub, “*bakirə*” deməkdir. Ad Yelizaveta I–in ingilis kraliça bakirə qızının şərəfinə verilmişdir.

Qeyd edək ki, Azərbaycan və ingilis dillərində mövcud olan sadə quruluşlu toponimlər heç bir leksik və qrammatik şəkilçi qəbul etmir.

1.2.3. Düzəltmə quruluşlu toponimlər

Azərbaycan toponimiyasında düzəltmə yer adları əsasən $-li^4$, $-çt^4$, $-lıq^4$, $-lar^2$, $-maz^2$, $-laq$, $-cik^4$, $-xana$, $-gah$, $-caq$, $-stan$, $-i$, $-ma^2$ şəkilçiləri ilə düzəlir.

Əzgilli (Göygöl), *Çaxmaqlı* (Xaçmaz), *Günəşli* (Xaçmazda kənd, Bakıda qəsəbə), *Bozlu*, *Mazutlu* (Laçın), *Talışlı* (Lənkəran), *Xoruzlu* (Tərtər), *Karlı* (Salyan), *Qəribli* (Tovuz), *Dəlləkli* (Tovuz, Yardımlı, Zəngilan), *Otaqlı*, *Alçalı*, *Qamışlı*, *Bozlu*, *Çopurlu*, *Çəpli* (Kəlbəcər), *Dəyirmanlı* (Kürdəmir), *Şəkili*, (Göyçay, Ağdaş), *Söhbətli*, *Ceyranlı*, *Üzümlü* (Dəvəçi), *Ördəkli* (Zəngilan), *Qaradonlu*, *Çaxırlı* (İmişli), *Alaçadırlı*, *Əliyanlı*, *Canavarlı*, *Qayalı* (Bərdə), *Göyçəli*, *Qaymaqlı* (Qazax), *Xınalı* (İsmayilli), *Sarıhacılı*, *Çəmənli*, *Muğanlı*, *Qaradağlı* (Ağdam), *Poladlı*, *Ağabəyli*, *Hüsülü*, *Cəfərbəyli* (Ağcabədi) [37, s. 21].

$-li^4$ şəkilçisi ilə düzələn yer adları: *Çaxmaqlı* (Xaçmaz), *Günəşli* (Xaçmazda kənd, Bakıda qəsəbə), *Talışlı* (Lənkəran), *Karlı* (Salyan), *Otaqlı*, *Alçalı*, *Qamışlı*, *Bozlu*, *Söhbətli*, *Əhmədli*, *Davudlu*, *Ağalarbəyli*. (İmişli) [37, s. 21].

Qeyd edək ki, $-li^4$ şəkilçili toponimlərin çoxunda mənsubiyyət anlayışı hiss edilir. Bu formant hər hansı bir əşyanın və ərazinin bir şəxsə mənsubluğunu bildirir: *Əhmədli*, *Davudlu*, *Ağalarbəyli*. Bundan başqa bitki və heyvan adlarına artırılmaqla çoxluq ifadə edir: *Almalı*, *Alçalı*, *Üzümlü*, *Narlı*, *Zoğallı*, *Göyəmli*, *Moruqlu*, *İlanlı*, *Xoruzlu*, *Qamışlı*, *Qaratikanlı* vəs.

Toponimlər bəzən həmin əraziyə məxsus əsas xüsusiyyəti ifadə edə bilir: *Çəpli, Çopurlu, Qaymaqlı* və s.

–*lı*⁴ şəkilçisi peşə adları və şəxsin mənsub olduğu yer adları ilə də işlənir: *Dərzili, Dəlləkli, Talışlı, Qubalı, Göyçəli* və s.

–*ca*² şəkilçisi ilə yaranan toponimlər. *Daşca* (Qəbələ), *Yenicə* (Ağdaş), *Güllüca* (Ağdam).

–*çı*⁴ şəkilçisi ilə yaranan toponimlər:

İlxıçı, Qaraçı, Bostançı (Xaçmaz), *Gomuşçu, Quyçu* (Salyan), *Danaçı,*

Bu şəkilçi çox zaman sənət, peşə, məşğuliyyət, ictimai – siyasi mövqe, əqidə mənaları verən toponimlər yaratmaqla bərabər tayfa, peşə, nəsil adlarına qoşulduqda aidlik bildirən toponimlər yaradır.

Bu şəkilçilərlə yaranan onomastik vahidlər daha çox peşə, məşğuliyyət yönümü ilə əlaqəli olur: *Arabaçı, Dəmirçi, Dəvəçi, Üzümcü.*

Beləliklə –*çı*⁴ şəkilçisi əvvəlcədən mövcud olan tayfa, peşə, nəsil adlarına qoşularaq, aidlik bildirən toponimlər yaratmışdır.

–*lıq*⁴ şəkilçili toponimlər: *Qarğalıq* (Xaçmaz, Masallı, Naxçıvan), *Şamlıq* (Tovuz), *Şahlıq* (Ucar), *Almalıq, Susuzluq* (Kəlbəcər)

Bu şəkilçilər adətən ümumi isimlərə artırılaraq hər hansı bir əşyanın həmin ərazidə çoxluq təşkil etdiyini və ya bu yerə xas olduğunu bildirir: *Qarğalıq, Samanlıq* və s. –*lıq*⁴ formantı *şah* sözünə qoşularaq, bir ərazinin ona mənsubluğunu da ifadə edir: *Şahlıq.*

Bu formant *xına* apelyativinə qoşulur və *Xınalıq* toponimini yaradır. İlk baxışdan bu toponim *xına* (həna) və –*lıq* hissələrinə ayrılır və xınaya məxsus yer, xına rəngli mənasında izah edilə bilər. Lakin Q. Qeybullayevin qeydlərinə görə sözün kökü başqa bir toponimdən törəmişdir. Xınalıq kəndinin əhalisi bir vaxtlar Azərbaycanın şimal – qərbində yerləşən Xeni adlı ərazidə yaşamışlar və indiki yaşayış məskənlərinə köçdükdən sonra azərbaycanlılar tərəfindən onlara köhnə adları verilmişdir [37, s.16-17].

–*lar*² şəkilçisi ilə yaranan: *Seyidlər, Tulalar* (Göygöl), *Ləzgilər* (Şəmkir), , *Qurdlar, Güloğlular* (Bərdə), *Rzalar Bağbanlar, Qullar, Bəybalalar,*

–*cik*⁴ şəkilçisi ilə düzələn toponimlər: *Şəkərcik* (Füzuli), *Pucuq*, *Mucuq* (Quba), *Əvəcik* (Qusar).

–*ca*² şəkilçisi ilə yaranan toponimlər. *Daşca* (Qəbələ), *Yenicə* (Ağdaş), *Güllücə* (Ağdam), *Qızılca* (Culfa, *Laçın*, Göygöl), *Əbilcə* (Qubadlı), *Əyricə* (Bərdə), *Sarıca* (Şəki), *Yellicə* (Kəlbəcər).

Bu şəkilçilər isimlərə artırılmaqla kiçiltmə mənalı sözlər yaradırlar: *Daşca*, *Qızılca*. Bu formantlar daha çox sifətlərlə birləşərək, toponimlər yaradırlar: *Yenicə*, *Yarımcə*, *Sarıca*. Çox güman ki, *Əbilcə* toponiminin mənşəyi fars dillidir və mənası *abi* – “*sulu*” deməkdir [26, s. 12].

Qeyd etmək lazımdır ki, –*ca* Hind – Avropa dillərinə, o cümlədən fars dilinə aid olan müstəqil leksik vahid olmaqla “*yer*” mənasını verən sözdür. Azərbaycan dilində fars mənşəli bir sıra sözlərdə “*ca*” indi də qalmaqdadır: *canışın*, *cabəca* (yerində oturan, yerbəyer).

–*lar*² şəkilçisi qrammatik kimi görünsədə leksik – qrammatik məzmunlu şəkilçidir və leksik şəkilçi kimi də işlənir. *Seyidlər*, *Tulalar* (Göygöl), *Ləzgilər* (Şəmkir), *Sarvanlar*, *Rəncbərlər*, *Pərioglular* (Ağcabədi), *Otuzikilər*, *Dilənçilər*, *Arabaçılar*, *Qurdlar*, *Güloğlular* (Bərdə), *Rzalar Bağbanlar*, *Qullar*, *Bəybalalar*, *Şişpapaqlılar*, *Qalayçılar* (Ağdam), *Xırmanlar*, *Mollalar* (Laçın), *İlxıçılar* (Tərtər), *Qaralar* (Tovuz). [17, s. 81].

Bu şəkilçinin söz yaradıcılığındakı əsl məhsuldarlığı antroponimlərin yaranmasında daha çox özünü büruzə verir. Lakin Azərbaycan toponimikasında böyük bir qism yer adları məhz bu şəkilçidən ibarətdir və əsas etibarilə antroponimlərə artırılmaqla yadılır: *Hüseynalılar*, *Əlinağılar*, *Hacıağalar*, *Güloğlular*, *Rzalar*. Antroponimlərə qoşulan bu şəkilçilər hansısa nəslin, tayfanın adını ifadə edərək kəmiyyət anlayışlı toponimlər yaradır. Hər hansı bir zümrənin adını bildirmək üçün –*lar*² şəkilçisi yalnız şəxs adına deyil, həm də müəyyən, gözə daha çarpan özəl bir xüsusiyyət bildirən sözə əv ya söz birləşməsinə də artırılır: *Şişpapaqlar*. Bu şəkilçi peşə, məşğuliyyət bildirən sözlərə də artırılır: *Balıqçılar*, *Bozpapaqlar*, *Rəncbərlər*, *Arabaçılar* və s.

–*lar*² şəkilçisi etnonimlərə də artırılır: *Ləzgilər, Türklər, Ərəblər*. Bu şəkilçi müəyyən xalqa mənsub şəxslərin çoxluğunu bildirir. Belə bir yolla qonşu kəndin və ya yaşayış məntəqəsinin sakinləri digər bir kəndin əhalisini müəyyənləşdirir, onların başqa millətə mənsubluğunu önə çəkir. Eyni zamanda bu şəkilçi həmin millətin, tayfanın yaşadığı yeri də nəzərdə tutur.

–*lar*² şəkilçisi ictimai vəziyyət bildiren adlara əlavə edilərək xüsusi və məkan adları əmələ gətirir: *şah – Şahlar, ağa – Ağalar, bəy – Bəylər, qul – Qullar* (kənd adı), *abdal – Abdallar* (kənd adı) və s. [81, s. 24].

–*lar* şəkilçisi ümumi isimlərə də artırılır. *Xırmanlar, Taxtalar, Qurdlar, Qullar*. Bu şəkilçi fars mənşəli sözlərlə də işlənir: *Sərkarlar – sər – kar – “başçı, böyük, cənab* [26, s. 555]; *Sarvanlar – sarvan – “dəvəçi, dəvəsaxlayan”* [26, s. 535].

–*caq* şəkilçisi ilə düzələn toponimlər: *Qalıncaq* (İsmayilli).

–*stan* yer, məkan bildiren toponimlər yaradır və sırf ərazi bildirir:

Bilistan (İsmayilli), *Xındırıstan* (Ağdam), *Gülüstan* (Şəmkir).

–*ma*² formantlı toponimlər: *Qazma* (Balakən) və s.–*gah* şəkilçisi ilə yaranan toponimlər: *Xanəgah* (Culfa, Quba, Lerik, İsmayilli, Bərdə), *Namazgah, Qalagah* (İsmayilli), *Pirgah* (Balakən). Şəkilçinin sırf leksik olması onun “yer” mənasında da özünü göstərir.

–*xana* şəkilçisi ilə yaranan toponimlər: *Vəzirxana* (Kəlbəcər), *Yekəxana* (Göyçay), *Kələxana* (Şamaxı), *Yamxana* Düzəltmə toponimlərdə kökdən sonra bir – birinin ardınca iki şəkilçinin işlənməsi də özünü göstərir.

–*i* şəkilçisi ilə düzələn toponimlər:

Babəki (Sədərək), *Babi* (Cəbrayıl), *Tofiqi* (Ağdaş), *Yemişanı* (Oğuz, Qəbələ).

–*çı + lı*: *Balçılı* (Yevlax).

–*ca + lı*: *Sarıcalı* (Ağcabədi), *Balıcalı* (Xankəndi).

–*çit*⁴ + *lar*: *Qazaxyolçular, Balıqçılar, Dilənçilər*.

–*məzli + Ürkməzli* (Qazax), *Ətyeməzli* (Ağdam)

–*ma + lar*: *Qazmalar* (Qax, Xaçmaz).

–*cə + lər*: *Ətcələr* (Masallı, Cəlilabad).

–*suz + luq*: *Susuzluq* (Kəlbəcər).

–*li + lər*: *Çərəlilər* (Bərdə), *Cəmillilər* (Şuşa) [17, s. 54 – 56].

Azərbaycanın *rusmənşəli* toponimikasında müxtəlif şəkilçilərə rast gəlmək mümkündür. Bunlardan –*ka*, –*sk* şəkilçilərini misal göstərmək olar. Bu şəkilçilər rus onomastikasında toponim yaradıcılığında aktiv formantlardandır.

–*ka*: *Alekseyevka*, *Pavlovka* (Xaçmaz), *Astraxanovka*, *İvanovka* (Şamaxı), *Slavyanovka* (Gədəbəy).

–*sk*: *Jarski* (Neftçala), *Severski* (Saatlı).

N.Məmmədov yazır ki, əvvəllər indiki Qusarın ərazisində qusar polku məskən salmışdı; görünür “*qusar*” adı bu rus sözündən götürülmüşdür [45, s. 142].

Bu adla bağlı digər mülahizələr də mövcuddur. İxilov bu oykonimi ləzgicə quцar – “*Allah*” adı ilə bağlayır. Q.Qeybullayev bunlarla razılaşmır və qeyd edir ki, bu oykonim qarakaçpaklarda qeydə alınan *kosar//kucar* türk etnonimi ilə bağlıdır [37, s. 81–84]. T.Əhmədov isə bu toponimi Qusar etnonimi ilə bağlayır [23, s. 156].

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ingilis dilində prefikslər vasitəsilə düzələn yer adları mövcuddur. Eyni zamanda ingilis toponimiyasında suffikslər vasitəsilə düzələn düzəltmə yer adlarına da rast gəlmək mümkündür. Aşağıdakı nümunələrə diqqət yetirək.

aber (prefiks) – Aberystwyth, Aberdyfi, Aberdeen, Abergavenny,

ac, acc, ock (prefiks) – Accrington, Acomb, Acton, Matlock

ay, y, ey (suffiks) – Ramsay, Westray, Lundy, Orkney

ast (prefiks) – Aston, Astley

bal, balla, bally, ball (prefiks) – Ballachulish, Balerno, Ballymena,

bury, borough, brough, burgh (suffiks) – Canterbury, Dewsbury, Bury, Pendlebury, Shrewsbury, Tewkesbury, Glastonbury, Middlesbrough, Edinburgh, Bamburgh, Peterborough, Knaresborough, Scarborough, Jedburgh, Aldeburgh

beck (suffiks) – Holbeck, Beckinsale, Troutbeck, Beckton.

berg, berry (suffiks) – Roseberry Topping, Berkhamsted

blen, blaen (prefiks) – Blencathra, Blencogo, Blantyre.

bourne, burn (suffiks) – Bournemouth, Bourne, Eastbourne, Ashbourne,

bre (prefiks) – Bredon, Carn Brea

caer, car (prefiks) – Caerdydd, Caerleon, Carlisle, Caerfyrddin.

carden (prefiks) – Kincardine, Cardenden

caster, chester (suffiks) – Lancaster, Doncaster

cester, ceter (suffiks) – Gloucester, Caister, Manchester, Chichester, Worcester, Chester, Exeter, Cirencester, Colchester, Tadcaster, Leicester, Towcester

cwm combe, coombe (suffiks) – Barcombe, Farncombe, Ilfracombe.

dean, den, don (suffiks) – Croydon, Horndean, Todmorden, Abingdon

drum (prefiks) – Drumchapel, Drumnacanvy, Drumnadrochit

dun, dum, don, doune (prefiks) – Dundee, Dumbarton, Dungannon, Dumfries, Donegal

eagles, eglos, eglews, eccles (prefiks) – Eaglesham, Egloskerry, Ecclefechan

afon, avon (suffiks) – Glanyrafon

ey, ea, eg, eig (suffiks) – Romsey, Athelney, Ely

field (suffiks) – Huddersfield, Wakefield, Mansfield, Macclesfield, Mirfield,

firth, frith (suffiks) – Holmfirth.

ford, forth (suffiks) – Bradford, Ampleforth, Watford, Salford, Castleford, Guildford, Stafford, Chelmsford, Retford, Dartford, Bideford, Knutsford, Burford, Sleaford

fos, foss (suffiks), Fangfoss

foss, force (suffiks) –, High Force, Hardraw Force

gar (prefiks) – Garscube, Gartmore, Gartness

garth (suffiks) – Aysgarth

gill, ghyll (suffiks) – Gillamoor, Garrigillglen, Glenarm

ham (suffiks) – Birmingham, Lewisham, Gillingham, Chatham, Chippenham, Cheltenham, Buckingham, Evesham, Wrexham, Dereham, Altrincham, Durham, Billingham, Hexham

hithe, hythe (suffiks) – Rotherhithe, Hythe, Erith

holm (suffiks) – Holmfirth, Hempholme

hope (suffiks) – Woolhope, Glossop

howe (suffiks) – Howe, Norfolk.
hurst, hirst (suffiks) – Dewhurst, Woodhurst, Lyndhurst
inch (suffiks) – Inchmarnock, Inch.
ing (suffiks) – Lockinge
kil (prefiks) – Kilmarnock, Killead, Kilkenny
kin (prefiks) – Kincardine, Kinallen
kirk (prefiks) – Kirkwall, Ormskirk, Colkirk, Falkirk, Kirkstead.
lan, lhan, llan (prefiks) – Lanteglos (Cornwall), Lhanbryde (Moray),
minster (suffiks) – Westminster, Leominster, Kidderminster, Ilminster
mere (suffiks) – Windermere, Grasmere, Cromer, Tranmere
more (suffiks) – Dunmore, Lismore, Strathmore
mouth (suffiks) – Plymouth, Bournemouth, Portsmouth, Monmouth,
nan, nans (prefiks) –Nancledra (Cornwall)
nant (prefiks) – Nantgarw, Nantwich
ness (suffiks) – Sheerness, Skegness, Furness
nor (prefiks) – Norton, Norbury, Norwich [83, s. 33].
pant (prefiks) – Pant (Merthyr Tydfil), Pant (Shropshire)
pen (prefiks) – Penzance, Pendle, Penrith, Penarth, Pencoed, Penmaen,
pit (prefiks) – Pitlochry (Perthshire), Pitmedden
pol (prefiks) – Polperro, Polruan, Polzeath
pont (prefiks) – Pontypridd, Pontypool, Penpont
pool (suffiks) – Liverpool, Blackpool, Hartlepool,
porth (prefiks) – Porthcawl, Porthgain, Porthaethwy
port (suffiks) – Davenport, Southport, Stockport, Bridport, Newport,
shaw (suffiks) – Penshaw, Openshaw, Wythenshawe, Shaw
shep, ship (prefiks) – Shepshed, Shipton, Shipley
stan (prefiks) – Stanmore, Stamford, Stanlow
stead (suffiks) – Hampstead, Berkhamsted.
ster (suffiks) – Lybster, Scrabster
strath (prefiks) –Strathmore (Angus)

sud, sut (prefiks) – Sudbury, Sutton

swin (prefiks) – Swindon, Swinford, Swinton

tarn (prefiks) – Tarnock

thorp, thorpe (suffiks) – Cleethorpes, Thorpeness, Scunthorpe, Armthorpe,

thwaite, (suffiks) – Huthwaite, Slaithwaite, Thornthwaite, Braithwaite

tre (prefiks) – Tranent, Tregaron, Trenear, Treorchy, Treherbert, Trealaw,

tilly, tullie (prefiks) – Tillicoultry, Tillydrone

toft (suffiks) – Lowestoft, Fishtoft, Langtoft (Lincs), Langtoft (ER of Yorks),

tun, ton (suffiks) – Tunstead, Warrington, Brighton, Coniston, Clacton, Everton,

Broughton, Luton, Merton, Bolton, Workington, Preston, Bridlington, Taunton,

Boston, Kensington, Paddington, Crediton, Honiton, Northampton, Southampton,

Paignton, Tiverton, Helston, Wolverhampton, Buxton, Congleton, Darlington,

Northallerton

weald, wold (suffiks) – Wealdstone, Southwold, Easingwold, Methwold,

wick, wich, wych, wyke (suffiks) – Ipswich, Norwich, Alnwick, West Bromwich, Nantwich, Prestwich, Northwich, Woolwich, Horwich, Middlewich, Harwich, Bloxwich, Hammerwich, Sandwich, Aldwych, Gippeswyk, Heckmondwike

wick (suffiks) – Warwick, Lerwick, Keswick, Prestwich, Goodwick, Glodwick,

whel (prefiks) – Wheldrake

win (prefiks) – Winchester, Wimborne (earlier Winborne)

worth, worthy, wardine (suffiks) – Tamworth, Farnworth, Rickmansworth, Nailsworth, Kenilworth, Lutterworth, Bedworth, Letchworth, Halesworth, Wirksworth, Whitworth, Cudworth, Haworth, Holsworthy, Bredwardine və s. düzəltmə toponimlərə misal göstərmək olar [72, s. 170].

Qeyd edək ki, ingilis toponimləri ilə müqayisədə Azərbaycan dilində prefikslər vasitəsilə yaranan düzəltmə toponimlər yoxdur.

1.2.4. Mürəkkəb quruluşlu toponimlər

Mürəkkəb quruluşlu toponimlər leksik–semantik və leksik–qrammatik baxımdan müxtəlif olurlar. Mürəkkəb toponimlərin ikinci hissəsi əsasən isimlərdən ibarət olsa da, sifət və sayla da ifadə oluna bilir və özünü söz birləşməsi şəklində göstərir. Mürəkkəb toponimlərdən II növ söz birləşməsindən daha çox I növə rast gəlmək mümkündür. Onların arasında həm tabelilik həm də tabesizlik əlaqələrinə rast gəlinir. Tabesizlik əlaqəsi ilə yaranan mürəkkəb toponimlər. Tabesizlik əlaqəsi komponentlərin məna və qrammatik cəhətdən bir–biri ilə əlaqəsi olub, lakin bir–birindən asılı olmayan, biri digərini aydınlaşdırmayan, bir–birinə münasibətdə eyni hüquqlu vahidlik arasında olur [24, s. 12]. Komponentləri arasında tabesizlik əlaqəsinin mövcud olduğu toponimlərə aşağıdakıları misal göstərmək olar.

I. Tabesizlik əlaqəsi ilə yaranan mürəkkəb toponimlər:

Məlumdur ki, tabesizlik əlaqəsi məna və qrammatik cəhətdən bir–biri ilə əlaqədar olan, lakin bir–birindən asılı olmayan, biri digərini aydınlaşdırmayan, bir–birinə münasibətdə eyni hüquqlu vahidlik arasında olur [24, s. 12]. Bu cür əlaqə əsasında formalaşan mürəkkəb quruluşlu toponimlər aşağıdakılardır:

Əmirarx, Cardam, Kotanarx, Əmirmahmud, Dəhnəxəlil (Ağdaş), Kəndoba (Ağsu), Xalxal (Oğuz), Musaköy (Qazax), Qarqucaq (Göygöl), Qonaqkənd (Quba), Kürdbayram (Kürdəmir), Oğuldərə (Laçın), Dədəgünəş (Şamaxıda), Qurbantəpə (Cəbrayıl).

II. Tabelilik əlaqəsi ilə yaranan mürəkkəb toponimlər:

1. Birinci növ təyini söz birləşmələrinin inkişafı əsasında formalaşan toponimlərin birinci tərəfi atributiv, ikinci tərəfi isə substantiv funksiyalı vahidlərdən ibarətdir. Bu növ təyini söz birləşməli toponimlərin birinci komponenti isim, say çox vaxt isə sifətlərdən ibarət olur. Bunun səbəbi yer adlarına məxsus ərazini, sakinləri xarakter etmək tendensiyasıdır:

Hökməli (Abşeron), Kolqışlaq, Şahbulaq, Sarıçoban, Təpəməhlə, Çuxurməhlə (Ağdam), Təkəqaya, Dərəqışlaq, Otqışlaq (Kəlbəcər), Sarısu (Beyləqan), Cırkürd (Göyçay), İtitala (Balakən), Qaragöz, Qaradərə (Zəngilan), Atbulaq, Aydıngün (Salyan), Bozgüney (Laçın), Yanıqtəpə (Tovuz), Sarıqamış (Neftçala) və s.

Birinci komponenti – lı şəkilçili toponimlər:

Ballıqaya (Göygöl), Daşlı Çağan (Dəvəçi), Fındıqlı Qışlaq (Yardımlı), Başlıbel, Keçiliqaya, Qanlıkənd (Kəlbəcər), Almalıtala (Tovuz), Atlıxan (Qusar) və s.

2. İkinci növ təyini söz birləşməsinin inkişafı əsasında formalaşanlar. Bu növ birləşmələr arasında əlaqə o qədər möhkəm olur ki, bunlar arasında heç bir söz işlətmək mümkün olmur. Belə bir möhkəm əlaqəyə malik olmaq xüsusiyyəti onların bütöv leksik vahid, bir anlayışı ifadə etməyə gətirib çıxarır [50, s. 109].

Azərbaycan toponimləri sistemində ikinci növ təyini söz birləşməsinin inkişafı əsasında formalaşan mürəkkəb quruluşlu toponimlər birinci növ təyini söz birləşmələri əsasında formalaşanlara nisbətən azlıq təşkil edir:

Evoğlu (Ağdam), Bulatoğlu, Ərəbocağı, Qobuüstü, Ərəbuşağı (Ağdaş), Qarvulüstü, Qayadalı, Nohurdüzü, Xanagahyolu (Quba), Qalaaltı, Qocaağacı (Dəvəçi), İsaqbağı, Allahqulubağı, Şıxbağı, Ağabağı (Zərdab), Xankəndi, Çayüzü (Yardımlı), Baydili, Malbinəsi, Qoyunbinəsi (Yevlax), Məmməduşağı, Abdullauşağı, Taxtabaşı, Qasımbinəsi, Quşyuvası, İmambinəsi (Kəlbəcər), Suarası, Zağaaltı, Dəyirmanyanı (Laçın), Qayabaşı (Şəki), Əliuşağı (Göygöl), İmambağı (Cəbrayıl) və s.

Bununla yanaşı ikinci növ təyini söz birləşməsinin inkişafı əsasında yaranan elə mürəkkəb quruluşlu toponimlər vardır ki, onlar forma baxımından mürəkkəb vahid kimi qavranmır. Yolayrıc (yol ayrıcı), Şirvanmeşə (Şirvan meşəsi), Tatarməhlə (tatar məhləsi), Dayıkənd (dayı kəndi), Piçaraçuxa (piçqara çuxası) və s.

III. Azərbaycan toponimikasında təyini söz birləşməsinə daxil olmayan mürəkkəb toponimlər də vardır ki, komponentlər arasında bəzi sintaktik əlaqələri təzahür edir. Birinci komponenti ismin təsirlik halında olan toponimlər:

Ağzıbir (Ağdaş), Dalıqaya (Quba), Əlicanlı (Sabirabad), Əliyetməzli (İmişli) və s [57, s. 140].

Birinci komponenti ismin yönlük halında olan oykonimlər:

Göyəbaxan (Tovuz), Yeləkəsən (Dəvəçi). Axırcı toponim haqqında onu demək olar ki, burada yelə komponenti həm yer adının yarandığı ilkin vaxtlarda təsirlik hal şəkilçisini qəbul etmişdir: Yelikəsən. Çünki burada həmin ərazinin soyuq küləkli olduğuna işarə olunur və təqribən “*yeli kəsən yer*” kimi ifadə olunmuşdur.

Birinci komponenti ismin çıxışlıq halında olan oykonimlər: Üzdənoba (Qusar).

Mürəkkəb toponimlər arasında sadə cümlə əsasında formalaşan toponimlərə də rast gəlinir: Qızqayıtdı (Neftçala); şəxssiz cümlə: Soğanverdilər (Bərdə); mürəkkəb cümlə: Dəymədağıldı (Bərdə); əmr cümləsi Dəymədəre (Oğuz); sadə cümlə inkar formasında: Səbətkeçməz (Gədəbəy); şəxssiz inkar cümləsi və *-li* şəkilçisi: Əliyətməzli (İmişli) və s.

Elə mürəkkəb toponimlər də formalaşmışdır ki, onların ikinci tərəfindəki vahid – feli sifət şəkilçilidir, lakin həmin tip vahidlərə xəbərlik kateqoriyasının şəkilçisi (*-dir*) asanlıqla artırıla bilər. Bu onu göstərir ki, həmin tip vahidlərlə xəbərlik kateqoriyasının morfoloji semantikasi donmuş haldadır:

Ağdamkənd (Ağdam), Aratkənd (Ağsu), Nadirkənd (Xanlar), Qonaqkənd, Sofikənd (Quba), Qoşakənd (İsmayilli), Qanlıkənd (Kəlbəcər), Köhnəkənd (Gədəbəy).

Abbasxanlı/Abasxanlı -. Ağsu rayonunun Kəndoba i.ə.v.-dəkənd. girvan düzündədir. Keçmiş adı Gorus Abbasxanlı olmuşdur. Oykonim Şamaxı qəzasında maldarlıqla məşğul olan bir nəslin adını əks etdirir. Bu kənd Şirvan xanlığı dövründə Çaparlı və Ağarx kəndləri ilə birlikdə Gorus adlanan mahala daxil idi. Mahalın adı vaxtilə burada məskunlaşmış gorus qızılbaş tayfasının adından götürülmüşdür. XVIII əsrdə Gorus mahalı Şamaxı xanı Mustafa xanın kürəkəni Ağakişi bəyə mənsub olmuşdur. 1933-cü ildə Cəlilabad rayonu ərazisində eyniadlı kənd qeydə alınmışdır. Bu oykonimlər *abbasxanlı*nəslinin adı ilə bağlıdır.

Abdullauşağı- Kəlbəcər rayonunun eyniadlı i.ə.v.-də kənd. Mozçayın sol sahilində, dağ ətəyindədir. Keçmi. adı gahsevənlidir. Yerli əhalinin məlumatına görə, XIX əsrin sonlarında Ağcabədi rayonunun Şahseven kəndindən köçmüş Abdulla adlı şəxs ərazidə iki binə salmışdır. 20-ci əsrin əvvəllərində də Cavanşir qəzasında Böyük və Kiçik Abdullauşağı adlı iki binə qeydə alınmışdır. Rayonun Çobangərəkməz kəndi yaxınlığında bir yurd yeri indi də Abdulla yurdu adlanır. Etnotoponimdir.

Gülyatan - Astara rayonunun Kakalos i.ə.v.-də kənd. Xəzərdənizi sahilində, Lənkəran ovalığındadır. Külütan variantında da qeydə alınmışdır. Güman etmək olar ki, oykonim *küləton* (meşədə yandırılmış, əkin üçün hazırlanmış yer) sözüdür. Kənd salındığı ərazinin adı ilə adlandırılmışdır.

Əmirarx, Cardam, Dəhnəxəlil (Ağdaş), Kəndoba (Ağsu), Xalxal (Oğuz), Musaköy (Qazax), Qonaqkənd (Quba), Kürdbayram (Kürdəmir), Qurbantəpə (Cəbrayıl).

Tabelilik əlaqəsinin mövcud olduğu toponimlər əsasən birinci növ təyini söz birləşmələri yaradır ki, bildiyimiz kimi burada birinci söz- asılı söz atributiv (isim, say çox vaxt isə sifətlərdən ibarət olur), əsas söz isə substantiv funksiyada işlənir. Bu tip toponimlərə misal olaraq Hökməli (Abşeron), Kolqışlaq, Şahbulaq, Sarıçoban, Təpəməhlə, Təkəqaya, Cırkürd İtitala (Balakən), Qaragöz, Qaradərə (Zəngilan) kimi yer adlarını misal göstərmək olar.

Qışlaq komponentli toponimlər:

Padarqışlaq (Ağsu), Düzqışlaq (Qazax), Mirzəqışlaq, Gədikqışlaq, Amsarqışlaq (Quba), Günqışlaq (Zəngilan), Qımılqışlaq (Xaçmaz).

Arx komponentli toponimlər:

Yeniarx, Əmirarx, Kotanarx, Ağarx, Hindarx.

Dəhnə komponentli toponimlər:

Şordəhnə (Ağdaş), Kəmərdəhnə, Qırzdəhnə (Quba), Böyük Dəhnə, Kiçik Dəhnə (Şəki).

Tala komponentli toponimlər:

Püstətala, Qamıştala, Böyüktala, Göyəmtala, Əyritala, Murquztala, Kortala. Bu toponimlərə Balakən rayonu ərazisində təsadüf olunur; Göbəktala (İmişli), Sarıtala (Tovuz).

Göy komponentli toponimlər:

Musagöy, (Qazax), Göyçay.

Azərbaycan dilçiliyində “göy” komponenti ilə bağlı bir–birindən maraqlı mülahizələr vardır.

R.Eyvazova kök//kuk//gög tərkibli coğrafi adların Əfqanıstan ərazisində də olduğunu qeyd etmişdir [21, s. 200–201].

Koyçubayev “göy” komponentli coğrafi adların geniş işləkliyə malik olduğunu demiş, göy sözünün “səma” sözü ilə sinonim olduğunu qeyd etmişdir.

Ə.Şükürlü “göy” sözünü bəzi türk şivələrində “acgöz”, “xəsis” mənasını ifadə etdiyini qeyd etmişdir. Bəzi mənbələrdə isə “işğalçı türk”, “qarətəkər türk” mənalari ifadə etdiyi göstərilir [54, s. 74].

F.Xalıqov isə “göy” komponentini “*böyüklük, genişlik, bolluq*” mənalari ifadə etdiyini qeyd etmişdir [30, s. 73–74].

“göy” komponenti haqqında B.Budaqov və Q.Qeybullayevin də fikirlərini qeyd etmək istərdik. Hər iki müəllif “göy” sözünün “*kənd*” mənasında işləndiyini qeyd etmişlər [15, s. 320].

N.Tapdıqoğlu “göy” komponentini “*zireh, dəmir, polad geyim*” mənalari ilə əlaqələndirir [56, s. 19 –194].

N.Nəbiyev isə tərkibində “göy” komponenti olan Göyçay toponimini “*duruçay*” mənasında olduğunu söyləmişdir [51, s. 130].

Təpə komponentli toponimlər:

Çartəpə (Quba), Üçtəpə (Göygöl), Qurbantəpə (Cəbrayıl), Göytəpə (İsmayılı).

Qaya komponentli toponimlər: Balıqqaya (Qubadlı), Keçiliqaya, Təkəqaya (Kəlbəcər), Haçaqaya (Göygöl).

İngilis dilində mürəkkəb yer adları iki sözün birləşməsi vasitəsilə yaranır. Onlara əsasən *new, abbey, abbots, market, burton, great, west, back, upon, axe, exe, usk, esk, east, hill, green, bridge, north, royal* sözlərinin iştirakı ilə yaranan toponimləri misal göstərmək olar: New Birmingham, New Radnor, New York, New London, New Oxford, Abbey Gate, Abbey Dore, Abbey Town, Abbots Bromley, Abbots Langley, Abbots Ribton, Abbots Salford, Abbots Ann, Abbots Worthy, Market Rasen, Market Deeping, Market Weighton, Burton Latimer, Burton upon Trent, Great Dunmow, Great Yarmouth, Great Britain, West Malling, West Mersea, West Tilbury, West Sussex, West Yorkshire, Back Brook, Backford Cross, Backhill of Clackriach, Backhill of Forture, Back Rogerton, Backside Burn, Back Street, Newcastle–upon–Tyne, Stratford–upon–Avon, Burton–upon–Trent, Berwick–upon–Tweed, Kingston–upon–Hull, Kingston–upon–Thames, Staines–upon–Thames, River Exe, River Exeter, River Axe (Devon)r Usk, Axminster, Chipping Campden, Chipping Norton, Chipping Sodbury, East Greenstead, East Retford, East Ham,

Badgers Hill, Cabbage Hill, Cackle Hill, Babbs Green, Abbey Green, Backhill of Clackriach, Pateley *Bridge*, Whaley *Bridge*, *North* Ronaldsay, *North* Wist, *North* Patherton, *North* Tawton, Royal Wootton Bassett, Royal Tunbridge Wells, Royal Leamington Spa.

İsland (ada) sözü ilə yaranan mürəkkəb toponimlər: Flannon Isles, Isles of Scilly, Convey Island, Pilsey Island, Roa Island, Isle of Dogs, Seghy Island, Bardsey Island, Furzey Island, Skomer Island, Barrow Island, Copeland Island, Lustymore Island, Hilbre Island, Mersea Island, Coquet Island, Brownsea Island, Walney Island, Walbasea Island, Foulney Island, Ramsey Island.

Müxtəlif tərkibli toponimlər:

Midsomer Norton, Moreton–in–Marsh, Ollerton and Boughton, Princes Risborough, Shepton Mallet, Skelton–in–Cleveland, Stourport–on–Severn, Milton Keynes, Wolton–under–Edge, Winborne Minster, Weston–super–Mare, Sutton Coldfield, Tow–Law, Walton–on–Thames, Walf Rock, Stoke–on–Trent, City of Westminster, Bishop Auckland, Bognor Regis, Bovey Tracey, Bude–Stratton və s.

II FƏSİL

AZƏRBAYCAN VƏ İNGİLİS DİLLƏRİNİN LEKSİKASINDA TOPONİMLƏRİN MÖVQEYİ VƏ ETİMOLOGİYASI

2.1. Azərbaycan və İngilis dilərində toponimləri semantik təsnifatı

Hər bir xalq yaşadığı əraziyə öz dilində ad verir. Məhz bunu nəticəsidir ki, hər bir toponim həmin ərazidə yaşayan xalqın dilini, milli mənsubiyyətini özündə əks etdirir və “toponimlər mənə etibarilə mənsub olduqları xalqın tarixi, etnoqrafiyası, siyasi, iqtisadi, mədəni həyatı və yaşadığı ərazinin təbii şəraiti ilə bağlı olur” [27. s 29].

A.Qurbanov bu barədə yazır: “... toponimlərin genetik və etnolinqvistik təhlili göstərir ki, müxtəlif dövrlərdə coğrafi obyektlərin adlandırılmasında müəyyən meyillər olmuşdur. Belə ki, yaşayış məskənləri və başqa yer adları müəyyən dövrdə ancaq hər hansı bir şəxsin adını daşımışdır. Başqa bir dövrdə bu adlandırma tayfa və qəbilələrin adı əsasında formalaşmışdır. Belələlik, yer adları şəxs, tayfa, qəbilə, heyvan, bitki, səma cisimləri, su obyektlərinin və s. adını daşımaqla meydana çıxmışdır” [44.s. 322]

Toponimlər müxtəlif quruluşa malik coğrafi obyekt adlarını—dərə, təpə, düz, kənd, şəhər, məhəllə, küçə, meydan, sahə, rayon, respublika, dövlət, yol və s. adlarını bildirir. Toponimlərin qruplara bölünməsində çox müxtəlif fikirlər mövcuddur. Bu təsnifatdan biri A.Qurbanova məxsusdur. O, oykonimləri toponimlər hesab etmiş və onların 9 qrupa bölündüyünü bildirmişdir: antroponimlər, etnotoponimlər, hidrotoponimlər, zootoponimlər, fitotoponimlər, ictimai-siyasi xarakterli toponimlər, memuar-xatirə toponimlər, kosmotoponimlər, təsviri toponimlər [44,s. 334]

A.Qurbanovdan fərqli olaraq T.Əhmədov 7 qrupa bölmüşdür və onlardan oykonim adı altında bəhs etmişdir: etnonimlərdən törəyən oykonimlər, antroponimlərdən törəyən oykonimlər, oronim və adonimlərdən törəyən oykonimlər, hidronimlərdən törəyən oykonimlər, fitonimlərdən və zoonimlərdən törəyən oykonimlər, memorial (xatirə) xarakterli oykonimlər, digər adlardan törəyən oykonimlər [24, səh.155]

Toponimlərin ümumi şəkildə bildirdiyi coğrafi obyektin növünə əsasən aşağıdakı bölgüsü əsas götürülür:

1. *Oykonimlər*- yaşayış məntəqələrin adları
  - a) Antroponimlərdən törənən oykonimlər
  - b) Etnonimlərdən törənən oykonimlər
  - c) Hidronimlərdən törənən oykonimlər
  - d) Fitonim və zoonimlərdən törənən oykonimlər
  - e) Memorial (xatirə) xarakterli oykonimlər
  - f) Kosmonimlərdən törənən oykonimlər
2. *Urbanonimlər*- prospekt, döngə, küçə, meydan, bazar, qala, bina və s. adlarını bildirir.
  - a) *Aqronim*
  - b) *Qodonim*
3. *Xoronimlər* - müəyyən inzibati ərazi bölgüsünə malik rayon, vilayət, respublika, ölkə adını bildirir.
4. *Oronimlər*- torpağın üst qatında relyef quruluşuna görə bir-birindən fərqlənən yerlərin adını bildirir.
5. *Dromonimlər*- hava, su, yerüstü və yeraltı nəqliyyat yollarının adını bildirir.
6. *Hidronimlər* - çaylar, göllər, arxlar, dənizlər adlarını bildirir

“Onomastikada hidronimlər iki variantda tədqiq edilir. Birinci, toponimlərin bir növü kimi, ikinci ayrıca onomastik vahid kimi. Yer adlarından seçilərək su obyektlərinin adlarını bildirdiyinə görə və həm də bu kimi xüsusi sözlərin toponimlərdən fərqli, özünəməxsus fonetik, leksik, semantik və qrammatik xüsusiyyətləri olduğu üçün ayrıca onomastik vahid kimi öyrənilməsi daha məqsədəuyğundur” [24.s.218–259].

1.Oykonimlər

Oykonimlər müəyyən əraziyə məxsus yaşayış məntəqələrinin (kənd, qəsəbə, şəhər) adlarını bildirib, Azərbaycan toponimikasında çox geniş rast gəlinən toponim növüdür. Toponimlərinin 4500 –dən çoxunu oykonimlər təşkil edir. Oykonimlər bildirdikləri ərazinin miqyasına görə *komonimlər* və *astionimlər* iki qrupa bölünür.

Komonim hər hansı kənd yaşayış məntəqəsinin adını bildirdiyi halda, *astionim* hər hansı şəhər yaşayış məntəqəsinin adını bildirir.

a) Antroponimlərdən törənən oykonimlər

Abbasabad Yardımlı rayonunda Viləş çayının sahilində, dağətəyi ərazidədir. Yaşayış məntəqəsi XIX əsrin ortalarında pornayım tayfasına mənsub ailələr tərəfindən salınmışdır. Oykonim *Abbas* şəxs adına və “yaşayış məntəqəsi”, “şəhər , kənd” mənasında işlədilən *abad* topokomponentinin artırılması nəticəsində düzəldilmişdir.

Toponimlərin quruluşca növləri baxımından antrotoponimlər də sadə antrotoponimlər (Fazil (Şəki), Xaspolad (Quba), Fərzalı (Gədəbəy)), düzəltmə antrotoponimlər (Tahirli, Nurulu, Qasımlı) , mürəkkəb antrotoponimlər (Hacıkənd, Cəlilabad)bölünür.

Mürəkkəb antrotoponimlərin əsasən birinci elementi şəxs adlarından, ikinci elementi isə yaşayış məntəqəsinin tipini bildirən sözlərdən- abad, qala, dizə, kənd, qışlaq və s., yerin coğrafi mövqeyini bildirən sözlərdən dağ, dərə, yal, təpə və s., yaxud su obyektini bildirən sözlərdən (su, çay, göl və s.) ibarət olur.

1.Yalnız şəxs adlarından ibarət antropotoponimlər. *Məsələn:* Mehman (Beyləqan), Fazil (Şəki), Xaspolad (Quba), Fərzalı (Gədəbəy) və s [38, s. 323].

2.Şəxs adlarından və sözdüzəldici şəkilçilərdən ibarət adlar. *Məsələn:* Qasımlı, Oruclu, Nurulu, Mürsəlli, Tahirli, Yusifli və s.

2.Şəxs adlarından və yaşayış məntəqəsinin tipini bildirən sözlərdən (abad, qala, dizə, kənd, qışlaq və s.), yerin coğrafi mövqeyini bildirən sözlərdən (dağ, dərə, yal, təpə və s.), yaxud su obyektini bildirən sözlərdən (su, çay, göl və s.) ibarət adlar təşkil edir. *Məsələn:* Cəlilabad, Sabirabad, Hacıkənd, Abbasabad və s.

b) Etnonimlərdən törənən oykonimlər

Toponimlərin tayfa, qəbilə adları əsasında yaranmış növü etnotoponim adlanır. Xalqların qədim tarixi ilə sıx bağlı olan bu toponimlərin mənşəyi barədə hələlik araşdırılma aparılmışdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, araşdırılması bu qədər

önəmli olan bu saəhədə indiyədək azərbaycan etnotoponimlərinin tam əks etdirən nə xüsusi elmi əsər, monoqrafiya, nə də lüğət hazırlanmışdır.

Ağakişilər-Zəngilan rayonunun yerləşən kənd dağlıq ərazidədir. Kəndi vaxtilə Ermənistanın Qafan rayonunun Kirs kəndindən qovulmuş ağakişilər nəslı salmışdır. Kəndin ərazisi keçmişdə həmin nəslin qışlaq yeri olmuşdur. 1933-cü ildə Bərdə rayonu ərazisində də eyniadlı kənd qeydə alınmışdır.

B.Ə.Budaqov və Ə.İ.Əliyev müasir Bayandurlu, Saler (Şəmkir), Dondarlım (Qubadlı,Tovuz), Qaraçıq (Naxçıvan), Qaragünə (Əli Bayramlı), kənd adlarının “*Kitabi – Dədə Qorqud*” dastanındakı Salur Qazan, Dəli Dondar, Qaraçuqun, Qaragünə adlarını əks etdirdiyini ehtimal edirlər [24. s, 156].

c) Hidronimlərdən törənən oykonimlər

Hidronimlərin köməkliyi ilə yaradılan toponimlər hidrotoponim adlanır. *Məsələn*, Qaşqaçay (Qax), Qoşabulaq (Gədəbəy), İlisu (Qax), Çaylı (Qazax, Şamaxı, Xanlar, Şəmkir), Ağsu, Çay Rəsullu (Gədəbəy), Göybulaq (Şəki) və s. Bu tip toponimlərin tədqiqatı zamanı toponimin tərkibindəki ümumi səciyyəli sözün ancaq “*su*” mənası verən leksik vahidlər olduğu aydın olur.

d)Fitonim və zoonimlərdən törənən oykonimlər

Heyvan, quş, balıq, həşərat və s. canlıların əsasında düzələn toponimlər zootopimlər, bitki adları əsasında düzələn yer adları isə fitotoponimlər adlanır. Bir sıra yaşayış məskənləri, coğrafi obyektlər öz adlarını müxtəlif heyvanlardan götürməsi tarixən xalqımızın iqtisadi həyatının bir hissəsini heyvandarlıq təşkil etdiyinə işarə edir: Qazbölük (Balakən), Ördəkli (Zəngilan), İnakboğan (Gədəbəy) və s. Zootoponimlər digər toponim növlərinə nisbətən leksikamızda azlıq təşkil edir.

Canavarlı- Bərdə rayonu ərazisində yerləşən kənd olub, Qarabağ düzündə yerləşir. Bu ərazidə çoxlu canavar olduğu güman edilir və kəndin öz adını burdan aldığı düşünülür

Zootoponimlər Azərbaycan toponimik sistemində azlıq təşkil edir.

Bitki adları əsasında düzələn yer adları fitotoponimlər adlanır. Azərbaycan dilinə məxsus toponimlərin bir qrupunu fitotoponimlər təşkil edir. *Məsələn*, Almalıq (Kəlbəcər), Almalıtala (Tovuz), Çovdar (Daşkəsən, Kəlbəcər), Biçənək (Şahbuz),

Pambıqkənd (Salyan), Laləzər (Şamaxı), Meşəli (Xaçmaz), Şabalıd (Şəki) və s. Fitotoponimlər bitki faunası əsasında yaranır. Başqa sözlə desək, coğrafi yer ən çox malik olduğu bitki növünün adı ilə adlanır. Fitotoponimlərdə mövcud olan *-li, li, -lu, -lü* şəkilçisi bir növ çoxluq təşkil edir. *Məsələn*, Çinarlı, Badamlı, Almalı, Armudlu və s.

Dilimizdə mövcud olan fitonimlərə misal olaraq Almalıq (Kəlbəcər), Almalıtala (Tovuz), Pambıqkənd (Salyan), Şabalıd (Şəki) və s. Fitotoponimlərin əmələ gəlməsindəki qanunauyğunluq isə coğrafi yerin ən çox malik olduğu bitki növünün adı ilə adlandırılması hesab olunur. Fitonimlərin düzəldilməsində əsasən *-li, li, -lu, -lü* şəkilçisindən geniş istifadə olunur. *Məsələn*, Çinarlı, Almalı, Armudlu və s.

e) Memorial (xatirə) xarakterli oykonimlər

Azərbaycan toponimləri içərisində tarixi şəxsiyyətlər, görkəmli yazıçı, şair, ictimai-siyasi xadimlərin adını daşıyan yer adları memuar-xatirə toponimlər adlanır. *Məsələn*, görkəmli partiya və dövlət xadimləri Mirbəşir Qasimov, Əli Bayramov, N.Nərimanovun adını Nərimankənd (Şamaxı), Əli Bayramlı, klassik ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələri N.Gəncəvi, M.Füzuli, İ.Nəsimi, M.Ə.Sabir, C.Cabbarlı və başqalarının adını daşıyan Nizami kəndi (Goranboy, Şəmkir), Füzuli (rayon), Nəsimikənd (Saatlı), Fətəlikənd (Cəlilabad) və s. toponimləri bu qəbildəndir [24, s. 171].

- Cavidabad Babək rayonunda yeləşən bu kənd Arazboyu düzənlikdədir. 1963-1964-cü illərdə burada Araz çayı üzərində su qovşağı tikilərkən rayonun Qaraçuq və Bulqan kəndləri öz əvvəlki yerlərindən o vaxta qədər əkin sahələri olan indiki əraziyə köçürülmüş və qəsəbə tipli kənd salınmışdır. Azərbaycan şairi və dramaturqu *Hüseyn Cavidin* (1882-1941) şərəfinə kəndə Cavidabad adı verilmişdir. Memorial toponimdir.

-Cəlilabad Azərbaycanda inzibati rayondur. Keçmiş adı Astraxanbazar olmuşdur; 2. Mərkəzi şəhəri eyni adı daşımaqdadır. Mişar çayının sahilində, Muğan düzündədir. İlk adı Hasıllı (Asıllı) olmuşdur. Vaxtilə bu ərazidə həftədə bir dəfə təşkil olunan böyük mal-qara bazarı olduğuna görə sonralar yaşayış məntəqəsi Asıllıbazar

adlandırılmışdır. 1945-ci ildə buraya Həştərxandan xeyli rus ailəsiköçürüldü və həmin vaxtdan yaşayış məntəqəsi Astraxanbazar adlanmağa başladı. 1967-ci ildə *Cəlil Məmmədquluzadənin* (1866-1932) anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə yaşayış məntəqəsinə Cəlilabad adı verildi.

f) Kosmonimlərdən törənən oykonimlər

Səma cisimlərinin adı əsasında düzələn toponimlər kosmotoponimlər adlanır. Ümumiyyətlə türkdilli xalqların toponimikasında bu, xarakterik hal kimi özünü göstərir. Deməliyə ki, kosmonimlər antroponimlərə və etnonimlərə də təsir edir. Azərbaycan toponimlərində günəş və şəfəq sözləri ilə bağlı bu toponimlər vardır. *Məsələn*, Günəş, Günəşli (Dəvəçi, Beyləqan, Xaçmaz), Şəfəq, Şəfəqli (Beyləqan, Yardımlı), Qızıl Şəfəq və s.

Oykonimlər müəyyən əraziyə məxsus yaşayış məntəqələrinin (kənd, qəsəbə, şəhər) adlarını bildirən toponimlərin bir növüdür. Azərbaycan toponimlərinin 4500 –dən çoxunu oykonimlər təşkil edir. Oykonimlər adlarını daşdıqları ərazinin böyüklüyü, kiçikliyini görə iki qrupa bölünür: *komonimlər*, *astionimlər*

a) *Komonim* hər hansı kənd yaşayış məntəqəsinin adını bildirir, 4500-dən çox Azərbaycan oykonimindən cəmi 60–ı astionimdir. Azərbaycan rayonlarında çoxlu bu tipli komonimlər mövcuddur *Məsələn*, Biləcəri, Buzovna, Binəqədi, Hövsan, Bülbülə (Bakı) Boradigah (Masallı), Qəhrəmanlı (Beyləqan), Qonaqkənd (Quba), Qovlar (Tovuz) və s.

b) *Astionim* hər hansı şəhər yaşayış məntəqəsinin adını bildirir. Azərbaycanda 49 astionim vardır. Bunların bir qismi əvvəlcə şəhər tipli qəsəbənin adını daşdığına görə komonim, sonradan həmin ad şəhərə verildiyi üçün astionim olmuşdur. *Məsələn*, Ağsu, Balakən, Bərdə, Naftalan, Sumqayıt, Yevlax və s.

Astionimlərin bir qrupu isə əvvəlcədən müstəqil astionim kimi formalaşmışdır. *Məsələn*, Bakı, Gəncə, Göyçay, Şamaxı, Astara, Qazax, Şuşa və s [40, s. 245].

İngilis dilində isə oykonimlərin tərkib hissəsi əsasən –ton, –town, – şəhər – burn – axın; –pool – bulaq; –home – ev elementlərindən ibarət olur. *Məsələn*:

ton, town–Northampton, Southampton, Abington, Newton, Longtown Greenhead, Preston, Burton–upon–Trent, Haddington, Brighton, Wellington, Bollington, Brampton, Buxton, Callington, Darlington, Dulverton, Edmenton, Royston, Sutton, Somerton, Kempston, Syston, Kington, Ulverston, Luton, Malton, Neston, Potton, Wigton, Watton, Warrington və s.

home – Birmingham, Nottingham, Buckingham, Tottenham, Topsham, Bentham, Bingham, Amersham, Chatham, Frodsham, Grantham, Hingham, Horsham, Oldham, Reepham, Rotherham, Wickham, Wareham, Westerham, Waltham Cross, Waltham Abbey və s.

pool – Liverpool, Blackpool, Ulopool, Hartlepool və s

burn – Blackburn, Blytheburn, Colburn, Woburn, Woburn Sands və s.

[60,s. 87,].

2. Urbanonimlər

Urbanonimlər şəhər daxilindəki prospekt, döngə, küçə, meydan, bazar, qala, bina və s. adlarını bildirir. Adlarını daşıdıqları obyektin növünə görə urbanonimlər iki qrupa bölünür: aqronimlər, qodonimlər

a) *Aqronim* şəhərdəki meydan, sahə, bazar, xüsusi bina, park, bağ adlarını bildirir. Məsələn, Bakı şəhərində Azadlıq meydanı, Füzuli meydanı, Gənclər meydanı, Azneft meydanı, Dərnəgül, 8–ci mikrorayon, Bayıl, Təzəbazar, Kristal zal, Yasamal qəbiristanlığı, Tofiq Bəhramov stadionu, İçərişəhər, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Səməd Vurğun bağı, Hüseyn Cavid bağı, Təhsil Nazirliyi, Şərq bazarı, Yasamal bazarı, M.F.Axundov kitabxanası, Fəxri Xiyaban, Dağüstü park, M.Qorki kitabxanası, Sahil, Ştutqart, Şəki Xan Sarayı, Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi, Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi, Heydər Əliyev muzeyi və s [20, s. 18].

İngilis aqronimlərinə isə aşağıdakıları misal göstərmək olar. Məsələn: Oakwood Theme Park, Paultons Park, Drayton Manor, Blackpool Pleasure Beach, Flamingo Land, Flambards Experience, Thorpe Park, Alton Towers, Legoland,

Dunmail Park, Spires Shopping Centre, Park Place, Hyde Park, Aylesham Centre, Blenheim Sopping Centre, The Bentall Centre, Exchange Shopping Centre, Wood Green Shopping City, Stratford Centre, Treaty Centre, Victoria Place Shopping Centre, Walnuts Shopping Centre və s. Yuxarıda adlarını çəkdiyimiz obyektlər İngiltərənin sahə, bazar, meydan, park, xüsusi bina və s. adlarıdır.

b) *Qodonim* şəhərdəki prospekt, küçə, döngə, keçid, yol, körpü, bulvar və s. adlarını bildirir. Məsələn, Bakı şəhərində Nərimanov prospekti, Azadlıq prospekti, Moskva prospekti, Nizami küçəsi, Dənizkənarı bulvar, Heydər Əliyev prospekti, M.Füzuli küçəsi, və s.

Canal Street, King Street, Cheetham Hill Road, Deansgate, Market Street, Kingsway, Mosley Street, New Catherdal Street, Quay Street, Oldham Street, Oxford Road, Portland Street, Princess Street, Wilmslow Road, Sackville Street, Spring Gardens, Whitworth Street, Corporation Street, Magdalen Bridge, Northam Bridge, River Itchen, Orwell Bridge, Osney Bridge, Old Bridge, Robbers Bridge, Sheppey Crossing, Tamar Bridge, Valley Bridge, Albert Bridge, London Bridge, Waterloo Bridge, Westminster Bridge, River Tamar, Great Barford Bridge, Folly Bridge, Trafalgar Square [62, s. 78].

Yuxarıda adları çəkilən küçə, prospekt, körpü, bulvar, yol, döngə, keçid və s. adlar ingilis oykonimlərinə daxildir.

3. Xoronimlər

Müəyyən inzibati ərazi bölgüsünə malik rayon, vilayət, respublika, ölkə adını bildirən toponimlərə xoronimlər deyilir. Azərbaycan Respublikasında bir respublikanın (Azərbaycan Respublikası), bir muxtar respublikanın (Naxçıvan MR), bir muxtar vilayətin (Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti), 61 kənd, 10 şəhər rayonunun adını bildirən xoronim vardır. Bu xoronimlərin mənşəyinin söykəndiyi zaman isə bu inzibati ərazilərin nə zaman yarandığı ilə sıx bağlı olur.

İngilis xoronimlərinə isə Böyük Britaniyada yerləşən Scotland, Wales, Nourthen Ireland və s. göstərmək olar.

4. Oronimlər

Əsasən, ada, təpə, yarımada, yoxuş, dərə, meşə, qoruq, sahə, dağ, qobu, örüş, otlaq, çökəklik, çuxur, vadi, ovalıq, yarıq, çəmən, aşırım, səhra və s. kimi torpağın üst qatında relyef quruluşuna görə bir-birindən fərqlənən coğrafi obyektləri adını bildirən toponimlərə oronimlər deyilir. *Məsələn*, Şahdağ, Mil düzü, Muğan düzü, Göytəpə, Cıdır düzü, Bazardüzü zirvəsi, Kür – Araz ovalığı, Samur – Dəvəçi ovalığı, Avey dağı, Xannı dərəsi, Ağdərə (Ağsu, Şamaxı, Zəngilan), Ağıl dərəsi, Ağız güneyi, Ana yol, Bazı qobusu, Böyük kənd, Sabit bağı, Kəndarası, Kiçik kənd, Bulduq meşəsi, Qarayazı düzənliyi, Göygöl qoruğu, Murovdağ, Şüvəlan burnu, Talış dağları, Tanrıyoxuş (aşırım), Yeddigünbəz, Yazı düzü, Züvand çökəkliyi, Ziyarət (Daşkəsən rayonunda dağ), Babadağ, Dəlidağ, Böyük Alagöl (Kəlbəcər rayonunda dağ), Böyük və Kiçik Qafqaz sıra dağları, Bozdağ, Böyük Kirs, Mişovdağ, Camışdağ, Camış talası (Tovuz rayonunda otlaq kimi camışlar üçün ayrıldığından belə adlandırılmışdır), Buzbulaq (dağ), Lənkəran çökəkliyi, Lənkəran ovalığı, Ləngəbiz silsiləsi, Çayırılıq, Çinar piri, Zoğallı dərə, Mehridağ (Şərur rayonu ərazisində), Ağcaqayın meşələri, Qarağac meşəsi, Qozlu meşə, Tuqay meşələri, Qovaq meşələri, Tozağacı meşələri, Fısdıq meşələri, Almalı dərə, Moruqlu dərə və s. İndiyədək Azərbaycan oronim sistemi bütövlükdə tədqiq olunmamışdır [25, s. 190–192].

Çapılmış - Qobustanda palçıq vulkanı. Çapılmış və təbii kəsilmiş şəkildə olduğu üçün belə adlandırılmışdır.

Çarlartəpə - Cəlilabad rayonu ərazisində dağdır. *Çar* komponentinin İran mənşəli *çahar* (dörd) sözünün fonetik variantı olması ehtimal edilir və oronim "dördlər təpəsi" və ya "dörd təpə" kimi izah olunur.

Daş Göytəpə-Mil düzünün qərb hissəsində hündürlüyü 36 m olan süni qurulmuş təpə olub *daş* (təpənin süxurlarını bildirir) və *Göytəpə* (eyniadlı başqa oronimin adı) komponentlərindən düzəlib, "daşlı Göytəpə" deməkdir.

Daş Zirə-Bakı arxipelaqına daxil olan Xəzər dənizində adadır. Böyük Zirə və Qum adaları yaxınlığındadır. Digər bir adı isə Vulf adasıdır. Oronim *daş*

(ərazisi daşlıq olduğuna görə) və *zirə* (er. *cəzirə* sözündən olub "ada" deməkdir) komponentlərindən ibarət olub, "daşlı ada" mənasındadır.

Elgədik- İsmayılı rayonu ərazisində yerləşən dağdır. Oronim *el* (camaat) və *gədik* (hündür dağlar arasında yol, dağ keçidi, aşırım) komponentlərindən düzəlib, "dağlar arasından, aşırımdan keçən el yolu" və ya "el yolunun üstündə olan dağ keçidi" deməkdir.

İngilis oronimlərinə də həmçinin dağ, dərə, təpə, düzənlik, aşırım, ovalıq, yayla, düzənlik, yayla, meşə, bataqlıq, qobu, çökəklik, yarğan, otlaq, çuxur, səhra, çəmən və s. coğrafi obyektlərinin adları daxildir.

Cairngorms, Cheviot Hills(also in England), Grampians, Northwest Highlands, Ochil Hills, Scottish Highlands, Sidlaws, Southern Uplands, Torridon Hills, Malvern Hills, Cuillin, Campsie Fells, Galloway Hills, Lowther Hills, Moffat Hills, Pentland Hills, Moorfoot Hills, Lammermuir Hills, Arrochar Alps, Berwyn range, Black Mountain (range),Cheviot Hills(also in Scotland), Exmoor, Cader Idris, Snowdonia, Cambrian Mountains, Carneddau, ChilternsClwydian Hills, Moelwynion, Nantlle Ridge, Preseli Hills, Pumlumon, Rhinogydd, Snowdon horseshoe, , PenninesLaberkshire Down, Bodmin Moor, , Cotswolds, Dartmoorke District, Lincolnshire Wolds, Mendip Hills, North Downs, North York Moors, Peak District, , Quantock Hills, Shropshire Hills, South Downs, Yorkshire , Pilsey Island,Mersea Island, Roa Island, Boa Island, Coldey Island, Ramsey Island, Skomer Island və s. dağ, təpə adları, ada, yarımada, aşırımları, yarğanları misal göstərmək olar.

İngilis toponimiyasında mövcud olan Forest of Mercia, Black Country Urban Forest, Morfe Forest, Forest of Arden, Forest of Dennis, Wyre Forest(part inShropshire), Greenwood Forest, Sherwood Forest, Charnwood Forest, Leighfield Forest, Rockingham Forest, Hamsterley Forest, Mersey Forest, Grizedale Forest, Whinfell Forest, Gisburn Forest, Epping Forest, Hainault Forest, Forest of Marston Vale, Burnham Beeches, Whiteleaf Hill, Alice Holt Forest, New Forest, Heartwood Forest, Brighstone Forest, Parkhurst Forest, Bedgebury Forest, Wychwood, Chiddingfold Forest, Swinley Forest, Winterfold Forest, Ashdown Forest, Dallington Forest, Friston Forest, St Leonard's Forest, Worth Forest, the formerRoyal

Forest of North Petherton, Selwood Forest, Forest of Avon, Royal Forest of Dean, Forest of Avon, Savernake Forest, Ashclyst Forest, Derbyland Forest, Dalby Forest, Wykeham Forest, Backmuir Wood, Argyll Forest Park, Forest of Ae, Carsphairn Forest, Corriedoo Forest, Dalbeattie Forest, Dundee Forest, Fleet Forest, Laurieston Forest, Mabie Forest,

Penninghame Forest, Abernethy Forest, Glenmore Forest, Rothiemurchus Forest və s. kimi meşə və düzənlik adlarını misal göstərmək olar.

5. Dronimlər

Dronimlər hava, su, yerüstü və yeraltı nəqliyyat yollarının adını bildirir. Məsələn, Bakı–Krasnovodsk, Bakı–Həştərxan (dəniz yolu), Bakı–Moskva, Bakı–Ağdam, Ucar–Zərdab–Ağcabədi avtomobil yolu, Bakı–Vladivostok, Bakı–Dərbənd (dəmir yol xətti), Naxçıvan–Sədərək dəmiryol stansiyası (Türkiyə ilə sərhəddə), Naxçıvan–Şahbuz dəmiryol stansiyası, Zaqatala–Balakən dəmiryol stansiyası, Ağstafa–Poylu dəmiryol stansiyası (Gürcüstanla sərhəddə), Bakı–Xarkov, Bakı–Tiflis, Bakı–Qroznı, Bakı–Rostov, Qəbələ hava limanı, Lənkəran hava limanı, Heydər Əliyev Beynəlxalq hava limanı, Beynəlxalq Naxçıvan hava limanı, Beynəlxalq Gəncə hava limanı, hava limanları və s. Azərbaycan dilində dronimlərin bir çoxunun yazılışı və tələffüz forması hələ tam formalaşmamışdır [20, s. 34].

İngilis dilində də su, hava, yerüstü və yeraltı nəqliyyat yollarının adını bildirən dronimlər vardır. Aşağıdakıları misal göstərmək olar. *Məsələn:*

London Heathrow Airport, London Gatwick Airport, Manchester Airport, London Stansted Airport, Bristol Airport, London Luton Airport, Edinburgh Airport, Birmingham Airport, Glasgow International Airport, Liverpool John Lennon Airport, Newcastle Airport, East Midlands Airport, Belfast International Airport, London City Airport, Leeds Bradford International Airport, Glasgow Prestwick Airport, Exeter International Airport, Isle of Man Airport, Blackpool Airport, Stornoway Airport, Durham Tees Valley Airport, Alderney Airport, Sumburgh Airport, Newquay Airport və s. kimi hava limanlarını misal göstərmək olar.

İngilis dilində doronimlərə misal olaraq aşağıdakı dəmiryol stansiyalarını göstərmək olar. *Məsələn:*

Yalding, Yardley Wood, Yarm, Yatton, Yeoford, Yeovil Junction, Yetminster, Ynyswen, Yoker, York, Yorkgate (Belfast), Yorton, Ystrad Mynach, Ystrad Rhondda, Uttoxeter, Urmston, Upton, Upper Warlingham, Upper Tyndrum, Upper Holloway, Upper Halliford, Upminster, Up Holland. Uphall. University (of Ulster), University (Birmingham), Umberleigh, Ulverston, Uckfield, Uddingston, Ulcebyvə s [67, s. 23].

6. Hidronimlər

Su obyektləri – çaylar, göllər, arxlar, dənizlər də tarixən türk xalqlarının mədəni və təsərrüfat həyatında önəmli və həlledici rola malik olmuşdur. Bu obyektləri linqvistik baxımdan onomastika onun qolu olan hidronomika elmi öyrənir. Azərbaycanda 250–yə yaxın göl vardır. “Onomastikada hidronimlər iki variantda tədqiq edilir. Birinci, toponimlərin bir növü kimi, ikinci ayrıca onomastik vahid kimi. Yer adlarından seçilərək su obyektlərinin adlarını bildirdiyinə görə və həm də bu kimi xüsusi sözlərin toponimlərdən fərqli, özünəməxsus fonetik, leksik, semantik və qrammatik xüsusiyyətləri olduğu üçün ayrıca onomastik vahid kimi öyrənilməsi daha məqsədəuyğundur” [23, s. 218–259].

Hidronimləri eləcə də tarixilik baxımından öyrənmək xalqların keçmiş təsərrüfatını, məşğuliyyətini də öyrənmək cəhətdən əhəmiyyətlidir.

Kür çayı, Araz çayı, Xəzər dənizi, Ördəkgöl, Maralgöl, Qanıxçay, Qabırçıçay, Samur çayı, Tərtərçay, Sumqayıtçay, Kürəkçay, Türyançay, Bazarçay, Bolqarçay, Əyriçay, Hacıqabul, Sarısu, Masazır, Böyük və Kiçik Alagöllər, Göygöl, Mahmudçala gölü, və s. çay, dəniz və göllərin adlarını çəkmək olar.

Ağstafaçay, Arpaçay, Xaçınçay, Pirsaatçay, Göyçay, Qarqarçay, Viləşçay, Həkəriçay, Qudyalçay, Qusarçay, Ceyrankeçməzçay, Gəncəçay, Gilançay, Əlicançay, Vəlvələçay, Şamxorçay, Qaraçay, (Quba və Xaçmaz) Zəyəmçay, Köndələnçay,

Girdimançay, Ağsuçay, Oxçuçay, Ləkərçay, İncəçay, (Ağdərə, Tərtər və Yevlax) Quruçay, (Xocavand və Füzuli) Lənkərançay, Gorançay, Naxçıvançay, Quruçay, (Quba və Xaçmaz) Axıncaçay, Qoşqarçay, Gilgilçay, Həsənsuçay, Dəmiraparançay, Ağçay, Çikilçay, Çağacıqçay, Bala Kür, HocazsuçayƏlincəçay, Xonaşençay, Coqasçay, Cəyirçay, Muxaxçay, Tikanlıçay, Kürmükçay, Katexçay, Şabrançay, Künkütçay, Bumçay, İncəçay, (Cəbrayıl) Zabuxçay, Göytəpəçay və s. çay adlarını misal göstərmək olar [53, s. 114].

Böyük Britaniyanın aşağıdakı çayları vardır. *Məsələn:*

River Roe, River Ive, Roe Beck, Cald Beck, Gillcambon Beck, Carrock Beck, Grainsgill Beck, Blackhazel Beck, River Petteril, River Irthing, River Gelt, Old Water, Cam Beck, King Water, Gair Burn, Tarn Beck, River Eamont, River Lowther, Haweswater Beck, Swindale River, Dacre Beck, River Lyvennet, River Leith, Hoff Beck, Helm Beck, Swindale Beck, River Belah, Argill Beck, Scandal Beck, River Wampool, Chalk Beck, River Waver, River Ellen, River Derwent, River Marron, Lostrigg Beck, River Cocker, Dash Beck, Chapel Beck, Newlands Beck, Coledale Beck, Scope Beck, River Greta, Glenderaterra Beck, Naddle Beck, St. John's Beck, River Glenderamackin, Mosedale Beck, Watendlath Beck, Stonethwaite Beck, Lowca Beck, Pow Beck, River Ehen, River Keekle, River Liza, Ennerdale Water, River Calder, Worm Gill, River Esk, River Irt, River Bleng, Mosedale Beck, River Mite, Whillan Beck və s. çay adlarını nümunə göstərmək olar.

Azərbaycanın böyük su anbarları və kanallarna isə Mingəçevir su anbarı, Şəmkir, Araz su qovşağı, Sərsəng, Qarabağ kanalı, Yuxarı Qarabağ kanalı, Yuxarı Xanbulan su anbarı, Yenikənd su anbarı, Varvara su anbarı, Ceyranbatan su anbarı, Ağstafa su anbarı, Xaçınçay su anbarı, Taxtakörpü su anbarı və s. misal göstərmək olar.

Böyük Britaniyada aşağıdakı göllər və su anbarları vardır. *Məsələn:*

Calf Hey Reservoir (Lancashire), Calthorpe Broad (Norfolk), Cargenwen Reservoir (Cornwall), Carleton Broad (Norfolk), Carsington Reservoir (Derbyshire), Castleshaw Reservoir (Greater Manchester), Catcleugh Reservoir (Northumberland), Catfield Broad (Norfolk), Caversham Lakes (Berkshire), Challacombe Reservoir (Devon), Chapelhouse Reservoir (Cumbria), Chard Reservoir (Somerset), Chasewater (Staffordshire), Cheddar Reservoir (Somerset), Chelburn Reservoir (Greater Manchester), Chelker Reservoir (North Yorkshire), Chelmarsh Reservoir (Shropshire), Chew Reservoir (Greater Manchester), Chew Valley Lake (Somerset), Clattercote Reservoir (Oxfordshire), Clatworthy Reservoir (Somerset), Cockshoot Broad (Norfolk), Cod Beck Reservoir (North Yorkshire), Colliford Lake (Cornwall), Colt Crag Reservoir (Northumberland), Coniston Water (Cumbria), Roadford lake, Colliford lake, Wimblebal lake, Chew Valley lake və s [63, s. 76].

Azərbaycanın şlalələrinə isə Quba rayonu ərazisində Afurca şlaləsi, Qəbələdə Yeddi gözəl şlaləsi, Qusar rayonunda Laza və Şahnabaz, Yardımlıda Təkdəm şlaləsi, İsmayılı rayonunda İstisu, Pirbənövşə, Mədrəsə şlalələri, Qax rayonunda İlisu şlaləsi, Balakən rayonunda Katexçay şlaləsi və s şlalə adlarını misal göstərmək olar [28, s. 102].

Böyük Britaniyada yerləşən şlalələrə isə aşağıdakıları misal göstərmək olar. *Məsələn*: Canonteign Falls, Catrake Force, Cotter Force, East Gill Force, Esk Falls, Falling Foss, Gaping Gill, Golitha Falls, Carmine Falls, Gordale Scar, Hardraw Force, High Force, Janet's Foss, Kinder Downfall, Kisdon Force, Lady Exmouth Falls, Low Force, Malyan Spout, Moss Force, Pecca Falls, Richmond Falls, Rival Falls, Rutter Force, Scale Force, Stanley Force, Taylorgill Force, Thornton Force, Wain Wath Force, Stock Ghyll Force və s [73, s. 27].

Azərbaycan və ingilis toponimlərinin müqayisəsinə əsasən qeyd edə bilərik ki, bəzi yer adlarında oxşar və fərqli cəhətlər vardır. Hər iki dildə sadə quruluşlu yer adları leksik və qrammatik şəkilçisiz olur.

2.2. Müqayisə olunan dillərin söz yaradıcılığı prosesində toponimlərin rolu

Coğrafi obyektlərə verilən adlar başqa sözlə desək toponimlərin tədqiqatı ilə məşğul olan elm sahəsi toponimiya adlanır. Ümumilikdə isə bu adlar dilin müxtəlif qaydalarına əsasən yaradılır və coğrafi obyektləri adlandırmaq üçün həmin ərazidə yaşayan insanlar tərəfindən burada danışılan dilin lüğət tərkibinə daxil edilir. Coğrafi adların yaranmasında iştirak edən ümumi qaydalar mövcud deyil. Bu hadisə müxtəlif yollarla baş tuta bilər ki, bunlara coğrafi obyektin fiziki xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması (Mont Blanc - 'Ağ Dağ'), hər hansı məşhur şəxsiyyətin şərəfinə həmin adın toponim kimi istifadə edilməsi (Washington, District of Columbia), tarixi hadisələr və ya sadəcə hələ də səbəbi açılmamış təsadüfi halları misal göstərmək olar. Süni coğrafi obyektlərin gündən-günə daha çox yaradılması səbəbi ilə bu obyektlərə ad vermək üçün dilin lüğət tərkibinə mütəmadi olaraq müraciət olunur. Dilin cari lüğət tərkibindən istifadə etməklə və ya başqa üsullarla yaranan terminlər öz funksiyasından kənarında başqa mənalar verməklə dilin lüğət ehtiyatının zənginləşməsində iştirak edir. Hər hansı bir coğrafi obyekt onunla müəyyən mənada əlaqəsi olan obyekt və ya fenomenə öz adını verə bilər. Bu hadisə əksər dünya dillərində müşahidə olunur. İngilis və Azərbaycan dillərində bu qəbildən olan bəzi sözləri nəzərdən keçirək.

Attic (çardaq) – lazımsız, amma atmaq istəmədiyimiz əşyaları saxlamaq üçün yer.

Qədim Yunan şəhər dövlətləri arasında ən yaxşı rəqabət yerləşdikləri əlverişli coğrafi ərazilərə görə Attika və Lakonika da adlandırılan Afina və Sparta arasında idi. Afinalılar və Spartalılar düşmən olmaqdan əlavə, həm də bir birlərinə əks qütblər idilər.

Lakonika sakinlərinin düşüncə tərzini köynəyinin alrında tülkü gizlədən Spartalı məktəbli oğlanın hekayəsi ilə daha çox aydın olur. Müəllim mühazirə deyən zaman tülkü uşağın daxili orqanlarını gəmirib, cırmaqlamasına baxmayaraq, oğlan səsini belə çıxarmadı, əksinə özünü pis hiss etdi və ölü vəziyyətində döşəməyə yıxıldı və beləliklə o, spartalıların iradəsini və dözümlüyünü nümayiş etdirdi və o vaxtdan bəri onun hekayəsi məsələ çevrildi.

Attik duzu (latın sözü *sal Atticum*) ifadəsi ağıllı və müdrik sözlərini ifadə etmək üçün işlədilir. Hətta döyüş şəraitində belə Afinalı kişilər memarlıq və fəlsəfə sahəsinə öz tövhələrini vermişlər. Klassik fasadlar, sütunların Attik quruluşu əsas quruluşdan hündür idi. Bu qısaldılmış quruluşun arxasında yerləşən ərazi, evinin damında olan otaq çardaq adlandırılır.

Agate(əqiq,qiyətlidəş) – SiciliyadaDrilloçayınınadınınyunandilindəqarşılığı “Achates”dəngötürülmüşdür.

Alberta clipper(çovğun) – Kanadada Alberta vilayətininadındangötürülmüştəbiəthadisəsi.

Angora cat,Angora rabbit, Angora goat (Ankara pişiyi, Ankara dovşanı,Ankara keçisi) –Ankara şəhərinin adından götürülmüşdür (ing.Angora).

Armageddon(qiyamətsavaşı) – əsatirə görəMegidodağındabaşvermişdöyüş.

Badminton – İngiltərədə Qlosterşir əyalətinin adından götürülmüşdür.

Badamlı- təbii mineral su. Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən Badamlı kəndinin adından götürülmüşdür.

Balkanization – 20 ci əsrdə cənub-şərqi Avropada regionun kiçik dövlətlərə (Balkan dövlətlərinə) parçalanması.

Barbarian (barbar) – fərqli irqdən olan şəxs.

Barbar sözü “biz və onlar klubu kimi fəaliyyət göstərir. Bu klub yunan olmayan insanları barbar adlanan yunanlar tərəfindən yaradılmışdır. Romanlar bu termini götürmüş, daha çox məna yükləmiş və özlərini də bu qrupun üzvü hesab etmişlər.

Digər bir mənbəyə görə isə barbar termini yunanlardan götürülməmişdir,ərəb mənşəli sözdür və “səs küylü və anlaşılmayan danışmaq” mənasını verən “barbary” və ya “berber” sözündən götürülmüşdür.

Hər iki mənbədən də görüldüyü kimi, barbar sözü onomotopoik – yamsılama ilə yaranan sözdür. Həm ərəblər, həm də yunanlar xaricilərin danışdıqlarını başa düşməyib onların dediklərini barbarbar kimi eşitdikləri üçün öz millətlərindən olmayan insanları barbar adlandırmışlar.

Bayonet (süngü) - tüfəngdən daha böyük bir silah növü. Bu silah növü Fransada yerləşən Bayondakı Bask ovçuları tərəfindən belə adlandırılmışdır.

Beg (yalvarmaq, dilənmək) - nəşə bir şey üçün bir kəsdən xaiş etmək.

Bu söz XII əsrdə inkişaf etməmiş ölkələrdə zəif, kasıb və yaşlılara kömək edən Beqin adlanan qrup rahibənin adından yaranmışdır. Beqinlər hippy xarakterli idilər və cəmiyyətdən kənar və ya ən azından qadınların azad fəaliyyətinə məhdudiyət qoymayan cəmiyyətdə yaşamağa üstünlük verirdilər. Əvvəllər Beqinlər səyyar olaraq fəaliyyətə başladılar, lakin daha sonra evlər inşa etməyə başladılar. Burada onlar toxuculuq etməklə köməyə ehtiyacı olanlara dəstək olurdular. Sonralar qara magia ilə əlaqədar olaraq toxuculuq qadınlar üçün uyğun olmayan bir peşəyə çevrilməyə başladı. Bütün bunlara və onların Katolik kilsəsi üçün and içməyi rədd etdiklərinə görə onlara şübhəli kimi rəftar etməyə və adlarını kafirlərlə birgə çəkməyə başladılar.

Zaman keçdikcə Beqinlər sadəcə qadınlardan ibarət qrup olmaqdan əlavə kişiləri də ətraflarına toplamağa başladılar. Kişilərin əksəriyyəti xeyriyyə işləri görməkdən çəkinirdilər. Beqinlərin rəsmi andı və təşkilatı yox idi, özünü Beqin hesab edən hər kəs azad fəaliyyət göstərirdi. Beqinlər gəzərək kasıblar üçün sədəqə toplayırdılar və buna görə də onları Beqardlar adlandırmağa başladılar (burada –ard suffiksi mənfi mənə çalarlarına malikdir). Onlara verilən bu ad daha sonralar pul üçün kiməsə yalvarmaq mənasında işlənməyə başladı.

Bigot (fanatik)- İlk dəfə XII əsrdə Fransızlar bu sözü Norveçlilərə aid etmişdilər. Norman sözü əsasən Skandinaviyalılara aid edilirdi və sadəcə “north-man” - şimal adamı mənasını verirdi. Onlar böyük gəmilərdə Sena keçdilər və Parisi mühasirəyə aldılar. Normandlar cəsarətli vikinqlər idilər, amma onlar getdikləri yerdə Normadiyada məskunlaşdılar və fransız oldular. Onlar fransız dilini, onların dinini və adət-ənənələrini qəbul etmələrinə baxmayaraq, yerli fransızlar tərəfinfən sevilmədilər və fransızlar onları həmişə lovğa adlandırırdı.

Kral Karlz fransızları normand hücumlarından qorumaq üçün Normandiya hersoqluğunu yaratdı və beləliklə digər vikinqlərdən də onları müdafiə etdi. Əfsanə hersoqa olan sədəqətini göstərmək üçün Kral Karlzın ayağını öpməkdən imtina edən norman lideri Rollo ilə bağlıdır. O, bu hərəkətini vurğulayaraq Bi got! Deyərək kralı təhqir etdi. Beləliklə bigot sözünün mənşəyinin Bi Got! Qarğıışı ilə bağlı olduğu həqiqətə uyğundur.

Breeze (meh) – həzin külək. Qədim dövrlərdə, insanların ərtaf mühitdə baş verən hadisələrə daha diqqətlə yanaşdığı bir zamanda küləklər ən mühüm inam hissi yaradan topoqrafik hadisələrdən biri idi. Qədim dünyanın küləkləri mistral və sorocco hələdə romatik səslənir. Həzin ingilis küləyi Zephyry Yunanıstanda qərbdən gələn yüngül külək idi. Ticarət küləkləri xüsusi əhəmiyyətə malik idi. Onlar vasitəsilə səyahətə çıxmaq üçün ilin ən uyğun fəslinin nə vaxt olduğunu müəyyən etmək olurdu. Daha sonralar ingilis dilli xalqlar ticarət küləklərinin adı vasitəsilə tropik dənizlərdən əsən hər hansı soyuq küləyi adlandırmağa başladılar.

Yeni dünya ilə təsadüfən tanış olan Avropalılar onlara tanış olmadığı ümün tufanlardan qorxmağa başladılar. Şərqdə musson yayda gəmiləri şərqə Afrika sahillərindən ərəb dənizinə, hindistan sahillərinə digər fəsillərdə isə əksinə daşıyan geniş yayılmış külək növüdür, amma günümüzdə musson ağır yağışla müşayiət olunan külək növü kimi bilinir.

Briza kaliko, musson, kannibalı görən mənalarında işlədilir.

Bezant – Bizans dövlətinə məxsus sikkə.

Bikini – 1946-cı ildə Marşal adalarında Bikini Atollunda atom bombalarının sınaqdan keçirilməsindən sonra yaranmış sözdür. Partlayış sözünə analoq olaraq , yəni qarşı cinsdə güclü təsir oyatmaq fikrinə əsasən yaradılmışdır.

Boetian -qədim yunan dilində axmaq insanlara xitab etmək üçün Boetian xalqının adından götürülmüşdür.

Bungalow – Benqaliyada tikilən evləri xatırladan üslubda tikilmiş evlərə istinad edir.

Byzantine – Bizans imperiyasının adından götürülmüş anlaşılması çox çətin plan, iş, qanun və təşkilatlara verilmiş ad.

Calico – ilk dəfə avropalılar tərəfindən hazırlanmış Kalikut yerinin adından götürülmüş çit parça növü. Bu parçaya bənzər dəriyə malik olan heyvanlara da *Calico cat*, *Calico horse* kimi adlar verilir.

Canary – Kanarya adalarında kiçik sarı quşa verilən ad.

Capri – İtaliyada Kapri adasında 1950-60-cı illərdə dəb olmuş baldırın yarısına qədər uzanan şalvar növü.

Caucasian (qafqazlı) –ağ adam

Qafqaz dağları Asiya və Avropa landşaftının tektonik zonalarının qovşağında yerləşən Xəzər dənizindən Qara dənizə qədər uzanan dağ silsiləsidir. Onun haqqında ən çox hekayələr, rəvayətlər olan zirvəsi Ararat dağdır. Rəvayətə görə, Dünyanı su basanda Nuh öz gəmisini bu dağın başına gətirib və beləliklə, bütün bəşəriyyət burada yenidən canlanıb. O vaxtdan bəri yerli qafqazlılar Nuhun övladları adlandırılır.

Johann Friedrich Blumenbach bəşəriyyəti beş əsas irqi kateqoriyaya ayırır: Qafqaz, Efiopia, Monqoloid, Malay və Amerikan və ya ağ, qara, sarı, qəhvəyi, qırmızı. Buna görə də qafqazlılar ağlar və ya ağ adamlar kimi tanınır.

Chinese wall – Çin səddi.

Coach – Macarıstanda araba növü (macarı dilindəki ocsı “szekér”).

Derby – İngiltərədə Derbydə ayaqqabı və şlyapan övü.

Dollar – dəyərindən artıq olan bir şey.

Tarixən işləndikləri yerin adları ilə adlandırılan bir çox pul vahidləri olmuşdur. Məsələn: Frank Fransanın adından götürülmüşdür.

Gümüş ispan pulları bir dollar adlanırdı və bu termin daha sonralar bütün qəpik pullar üçün işlədilməyə başladı. Daler, thaler və ya taler Cənubi Avropada pul vahidlərinin məşhur adları idi və alman dilində vadi mənasını verən “valley” sözündən götürülmüşdür. Amma dollar sözünün mənşəyi “dale” ilk dəfə 1519-cü ildə gümüşdən pul kimi istifadə edilən Bohemiya çay vadisini bildirmək üçün işlədilirdi.

Deyton sülh müqaviləsi – Bosniya müharibəsindən sonra imzalanmış müqavilədir. 1995-ci ildə ABŞ-ın Ohio əyalətində Deyton kəndi yaxınlığında imzalanmışdır.

Frank (səmimi, əliaçıq)-E.ə 50-ci ildə yaşayan alman yatfası olan Franklar birinci minillikdə Avropanın böyük bir hissəsini indiki Fransa, Almaniya və alman dilli ölkələri əhatə edirdi və sərhədləri Müqəddəs Roma İperiyasına qədər uzanırdı.

Frank latın mənşəli *francus* sözündən yaranmışdır və müsbət mənə ifadə edir. Tarixən frank sözü iki mənada işlədilirdi. Birincisi, dini ayinlər zamanı yandırılan ətirli qətran, digəri isə “azad” çünki o dövrdə onların krallığında azad olan yeganə insan franklar idi. Beləliklə *franc trade* sözü sərbəst ticarət mənasında işlədilirdi.

Lingua franca termini də mənşəcə frankların dili, azad ticarətin dili və ya müzakirəyə açıq məsələ deməkdir

Geysər – İslanidiyada Qeyserdə istibulaq.

Havana – Kubanın paytaxtında qarnövü.

Turkey (hinduşka) – Türkiyənin adından.

Spa – Belçikada Spa şəhərinin adından.

Siamese twins (siaməkizləri) – Taylandın keçmiş adından.

Sirab- təbii mineral su. Naxçıvan Muxtar Respublikasında yerləşən Sirab kəndində çıxdığından öz adını hımin kəndin adından almışdır.

Rugby (futbol növü) – İngiltərədə Raqbidə Raqbi məktəbinin adından götürülmüşdür.

Panama hat (papaq) – ilk olaraq Mərkəzi Amerikada Panamada satılan papaq növü.

Olympics (olimpiada) – Yunanıstanda ən hündür dağ olan Olimpin adından götürülmüş dünyaca məşhur oyunlar.

Marathon - Yunanıstanda Marafon şəhərinin adından götürülmüş uzun məsafəli qaçış yarışı.

Marseillaise - Fransada Marsel şəhərinin adından götürülmüş Fransanın dövlət himni.

Volcano – İtaliyada Vulkan adasından götürülmüşdür.

Bombey ördəyi – balıq növüdür, Hindistanın qala şəhəri olan Mumbayın qədim adı Bombeydən götürülmüşdür.

Seylon çayı – Şri Lankanın əski adı Seylondan götürülmüşdür.

Kükü- yemək adı. Öz adını Naxçıvan MR-da Şahbuz rayonunun Kükü kəndindən almışdır.

Mayonez (Mayonnaise.ing) – İspaniya, Minorko adası, Mahon toponimindən götürülmüşdür.

Peach (şaftalı) – İranın əvvəlki adı Persiyadan götürülmüşdür.

Britpop – 1990-cı illərin ortalarında Birləşmiş Krallıqda yayılmış musiqi və mədəni hərəkət.

Eden (cənnət) – “Cənnət bağı” (Garden of Eden)söz birləşməsindən sonra yer kürəsindəki hər hansı cənnətə bənzər gözəl yeri bildirmək üçün istifadə olunur.

Hell (cəhənnəm) – Dini söz olan “hell” toponimi hər hansı yaxşı olmayan, cəhənnəmə bənzər yeri bildirir.

Bu qəbildən olan sözlərə müəyyən coğrafi obyektlərlə bağlı olan tarixi hadisələrin adlarını, döyüş, müqavilə, saziş adlarını misal göstərə bilərik.

Tilsit müqaviləsi- İlk dəfə imzalandığı yerin adından götürülmüşdür. 1807- ci ildə Rusiya ilə Fransa arasında Tilsit şəhərində imzalanmışdır.

Gülüstan müqaviləsi-1813-cü ilin 12 oktyabr ayında Gülüstan kəndində birinci Rusiya-İran müharibəsinin qurtarmasını bildirən bu müqavilə Rusiya İmperiyası ilə Qacarlar dövləti arasında imzalanmış və tarixi Azərbaycanın ərazisini Rusiya ilə İran arasında bölən birinci müqavilə.

Qadisiyyə döyüşü - 636-ci ildə sasanilərlə ərəblər arasında baş tutmuş və ərəblərin qələbəsi ilə nəticələnən bu döyüş öz adını baş verdiyi yerin adından Kadisiyyədən götürmüşdür.

Kopenhagen – 1995-cil ildə keçirilmiş Dünya Sosial İnkişaf Samiti öz adını keçirildiyi yerin adından götürmüşdür.

Hiroşima- ABŞ-ın 1945-ci ildə Hiroşimaya atom bombası ilə hücumuna verilən ad.

2.3. Toponimlərin şərh üsulları

Coğrafi adlar hər şeydən əvvəl dilin leksikasının vahidi olan söz hesab olunur. Hər bir söz dilin qrammatik qanunlarına tabe olduğu kimi coğrafi adlarda da bu hal özünü göstərir. Onlar leksikada xüsusi adlar adı altında toplanmışdır. Burada onu qeyd etmək lazımdır ki, dilin lüğət tərkibinin bir hissəsini təşkil edən toponimlər xüsusi adlar hesab olunsada özünəməxsus xüsusiyyətləri ilə seçilir.

Coğrafi adlar, onların etimologiyası barəsində məlumatlar əsasən yazılı sənədlərdən, ən qədim yazılı mənbələrdən alınmışdır. Lakin belə hallara da rast

gəlmək mümkündür ki, coğrafi adların bir qismi hətta ən qədim yazılı mənbələrdən də əvvəl yaranmışdır.

Toponimlərin yazılı mənbələrdə qarşımıza çıxan formaları ilə hal-hazırda istifadə olunan variantları arasında kifayət qədər fərqlərə rast gəlinir. Bu fərqlərin araşdırılması toponimin aid olduğu dilin lüğət tərkibində zamanla baş vermiş dəyişiklikləri gözdən keçirməyə imkan verir. Onlar mahiyyət etibarilə sosial-coğrafi vahidlər hesab olunub müəyyən ərazidə yaşayan xalqların tarxini, dilini, mədəniyyətini özündə ehtiva edən sənədlərdir.

Bəzi dilçilərə görə toponimiya unudulmuş və yaxud aradan çıxmış dillər haqqında məlumat verən yeganə mənbə hesab olunmalıdır. Bu hal, yəni dilin unudulması və yaxud aradan çıxması həmin dilin mənsub olduğu tayfa, xalq, millətin həmin dildən daha istifadə etməməsi və ya həmin dillərin daşıyıcılarının olmaması deməkdir.

Dil daşıyıcılarının olmaması müəyyən mənada zaman keçdikcə onların tarixinin, mədəniyyətinin, dilinin unudulmasına hətta bir çox hallarda yaddaşlardan tamamilə silinməsinə gətirib çıxara bilər. Bu prosesə mane olan vasitələrdən biri bəlkə birincisi həmin xalqın yaratmış olduğu coğrafi adlardır. Deməli, hər bir coğrafi ad minilliklərin izlərini daşıyır.

Rumin akademiki İorqu İordanın qeyd etmişdir ki, “Yer adlarında insanın kollektiv həyatının tarixi, ictimai, iqtisadi, siyasi və psixoloji anları əks olunur.” Toponimlər özlərində onu yaradan xalqların gündəlik həyat tərzlərini, iqtisadi, ictimai, siyasi, demək olar ki, həyatlarının böyük bir hissələrini əks etdirir. Bununla da toponimi olmayayan xalq təsəvvür etmək çox çətindir. Toponimlərin xalqların həyatı sıx bağlı olduğunu bildiyimiz halda həmin xalqın mənşəyinin, məskunlaşdığı, müxtəlif zamanlarda yayıldığı ərazilərin araşdırılması üzrə aparılan tədqiqatlarda toponimlər xüsusi rol oynadığı çox da gözlənilən hal hesab olunur.

Toponimlərin sinxronik və diaxronik aspektdə öyrənilməsi zamanı bir sıra maraqlı məqamlar ortaya çıxır. Qeyd etdiyimiz kimi, diaxronik tədqiqat zamanı onların inkişafı və tarixi keçmişdən indiyədək müxtəlif dövrlər (bir neçə əsr) üzrə araşdırılır.

Bundan fərqli olaraq, sinxronik aspektdə isə müəyyən zaman kəsiyində onların araşdırılması nəzərdə tutulur. Sinxronik aspektdə toponimlər əsasən müxtəlif dillər arasında müqayisəli şəkildə tədqiq olunurlar. Tədqiqat prosesində, yəni müqayisəli şəkildə öyrəniləndə toponimlərin aid olduqları dilin dil qanunlarını əks etdirdikləri açıq-aşkar görünür. Onlar həmçinin xəritələrdə, atlaslarda, müxtəlif kitab və vasitələrdə həmin dilin orfoqrafik qaydaları əsasında yazılırlar. Lakin siyasi xəritələrdən digər dillərə məxsus toponimlərin qeyd olunması lazım gəldikdə onların yazılışında çox böyük çətinliklər yaranır. Elə bu səbəbdəndir ki, həmin adların yazılışında bir sıra təhriflər meydana çıxır. Bu kimi çətinliklərin mənbəyi xəritə və atlasların tərtib edilməsində dilçilik elminin qanunlarının, orfoqrafik qaydalarının, prinsiplərinin nəzərə alınmasının zəruriliyindən əmələ gəlir. Ümumiyyətlə, tərcümədə milli özünəməxsusluğun daşıyıcısı olan xüsusi adların əhəmiyyəti böyükdür.

Xüsusi adların tərcümə xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən akad. A.Axundov, H.Həsənov, H.Əliyev, R.D.İsrafilova, Q.İ.Məşədiyev, Aydın Paşa, M.Adilov, A.A.Reformatski, O.Yespersen və başqa tədqiqatçıların fikirləri təhlil edilir. Xüsusi adların tərcümə üsulları kimi *transliterasiya*, *transkripsiya*, *transpozisiya* və *kalkadan* bəhs edilir

Transliterasiya bir əlifba sistemi əsasında tərtib olunan, mətnin, sözün, söz birləşməsinin və sairənin başqa əlifba sistemində məxsus vasitələrlə əks etdirilməsi üsulu nəzərdə tutulur.

Transkripsiya dedikdə bir dildəki səslərin və formaların digər dildə qəbul olunmuş yazı vahidlərindən fərqlənən işarələr sistemi ilə verilməsi başa düşülür. Buna bəzən yerli rəsmi üsul da deyilir. Coğrafi adlar bu üsulla tərcümə olunduğu xalqın dövlət dilində rəsmi qəbul edilmiş yazılış formasında qeyd edilir.

Transpozisiya az öyrənilmiş üsuldur və onu etimoloji uyğunluq da adlandırırlar. Transpozisiya ondan ibarətdir ki, müxtəlif dillərdə formaca fərqlənən, amma ümumi linqvistik mənşəyə malik olan xüsusi adlar bir–birinin tərcüməsində istifadə olunur. Bunun başqa adı ənənəvi (şerti) üsul da adlandırırlar. Başqa sözlə desək, ənənəvi üsul vasitəsilə coğrafi ad əsrlər boyu müxtəlif dillərdə müxtəlif şəkildə bir həkk olunub qalır və elə də yazılır.

Kalka tərcümə dilində bilavasitə uyğunluğu olmayan dil vahidləri üçün tətbiq edilir, tələffüzü çətinlik törədən [1, s. 54–56]. Ümumiyyətlə, tərcümədə milli özünəməxsusluğun daşıyıcısı olan xüsusi adların əhəmiyyəti böyükdür.

Azərbaycan dilindən ingilis dilinə edilmiş tərcümə əsərlərində toponimlərin transliterasiyası sait və samit hərflər üzrə nəzərdən keçirilir.

Bu üsullardan ən çox istifadə olunanı transliterasiya üsuludur.

1. Transliterasiya üsulu

Bu üsul vasitəsilə coğrafi ad digər dildə ana dilin əlifbasına uyğun hərflər ilə əvəz olunmaqla şərh olunur. Yəni coğrafi ad müvafiq şəkildə başqa dilin əlifbasında təzahür edir. Bu, toponimlərin şərh üsulları arasında ən çox geniş yayılmış və istifadə olunan metod hesab olunur. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə və əksinə toponimlərin transliterasiyası zamanı əsasən aşağıdakı qaydalar nəzərdə saxlanılır.

Azərbaycan dilində “a” hərfi ingilis dilinə “a” ilə transliterasiya edilir. *Məsələn:*
Şuşa – Shusha

Azərbaycan toponimlərində “ə” hərfi “a” ilə transliterasiya olunur, bəzən isə “ə” hərfi “eh” hərf birləşməsi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Qəbələ - Gabala, Qabaqtəpə – Gabagtapeh

İngilis dilində “ı” hərfi olmadığından toponimlərdə rast gəlinən “i” hərfi son dövrlərdə “ı” hərfi ilə transliterasiya olunmuşdur. *Məsələn:*

Naxçıvan-Naxchivan, Lahıc- Lahic

Azərbaycan toponimlərində “u” hərfinin transliterasiyası zaman elə bir fərq özünü göstərmir. *Məsələn: Quba-Guba*

Toponimlərdə “ü” hərfi ingilis dilinə “u”, bəzi hallarda isə “i” ilə transliterasiya olunmuşdur. *Məsələn:*

Nüsnüs – Nusnus

Toponimlərdə “ö” hərfi ingilis dilinə “o” hərfi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Kömürçü bazarı – Komurchu market

Gördüyümüz kimi saıtlərin transliterasiyası zamanı bir çox variantlılıq özünü göstərir.

İndi isə toponimlərdə samitlərin transliterasiyasını nəzərdən keçirək.

“c” hərfinin transliterasiyası aşağıdakı kimi müşahidə olunur.

İngilis dilinə birbaşa edilmiş tərcümələrdə toponimlərdəki “c” hərfi ingilis dilinə “j” ilə bəzən isə “ç” ilə transliterasiya olunur. Lakin “j” ilə transliterasiya hallarına daha çox rast gəlinilir. *Məsələn:*

Biləcəri – Bilajarı , Cəlilabad – Calilabad

Azərbaycan toponimlərində “g” hərfi ingilis dilinə “g” hərfi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Goranboy-Goranboy

Toponimlərdə “ğ” hərfi ingilis dilinə transliterasiyası özünü iki müxtəlif variantda göstərir:

1. “gh” hərf birləşməsi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Muğan- Mughan Ağdaş – Aghdaş

2. “ğ” hərfi ingilis dilinə “g” hərfi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Ağcabədi – Agcabedi

Müasir dövrdə Azərbaycan dilindən birbaşa edilmiş tərcümələrdə “h” hərfi “h” ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Horadiz- Horadiz

“x” hərfi ingilis dilində “kh” hərf birləşməsi ilə transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Naxçıvan- Nakhchivan

Toponimlərdə “q” hərfinin ingilis dilində transliterasiya zamanı “q” hərfinin “g” hərfi ilə (*Qurbanzadə – Gurbanzade*), “q” hərfi ilə “*Quba – Quba*”, bəzən isə “gh” hərf birləşməsi ilə çevrilir. *Məsələn: Qazan – Ghazan*

Buradan görüldüyü kimi “q” hərfinin bir neçə transliterasiya variantının olmasına baxmayaraq, “g” versiyası daha çox qəbul olunandır.

Toponimlərdəki “s” hərfinin ingilis dilinə transliterasiyası zamanı onun coğrafi ad daxilindəki mövqeyi əsas götürülür. Sözü əvvəlində işləndiyi “s” hərfi “s” hərfi ilə transliterasiya olunduğu halda (*Sabirabad- Sabirabad*), söz ortasında “s” hərfi

intervokal mövqedə “ss”, digər hallarda isə “s” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*
Rəsullu – Rassullu

Azərbaycan toponimlərində “ş” hərfi bir qayda olaraq ingilis dilinə “sh” hərf birləşməsi ilə çevrilir. *Məsələn:*

Şabran – Shabran [81, s. 28].

İngilis toponimlərinin Azərbaycan dilinə transliterasiyası prosesində saitlər və samitləri nəzərdən keçirək.

“a” saiti “a” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

America- Amerika

“a” saiti “ar” hərf birləşməsinin tərkibində “er” kimi transliterasiya olunur.

Məsələn: Delaware – Delaver

“e” saiti “ea” hərf birləşməsinin tərkibində “i” kimi: *Meadowood – Midouvud*

“e” saiti “ee” hərf birləşməsinin tərkibində “i” kimi: *Milwaukee – Miloki*

“e” saiti “ey”, “ei” hərf birləşmələrinin tərkibində isə “ey” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn: Eigg – Eyqq*

“i” saiti “ia” hərf birləşməsinin tərkibində “ia//iya” kimitransliterasiya olunur.

Məsələn:

Georgia – Corcia// Corciya

“i” saiti “i” kimi bəzən isə “ay” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Chilcoot – Çilkut

Birmingham – Birminqem

“o” saiti “o” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Eyton – Eyton

Florida – Florida

“o” saiti “oa” hərf birləşməsinin tərkibində “o” kimi, “oo” hərf birləşməsinin tərkibində “u” kimi, “ou” hərf birləşməsinin tərkibində isə “ou” kimi oxunur.

Məsələn:

Coatbridge – Kotbric

Liverpool – Liverpul

“b” samiti “b” kimi tələffüz edilir. *Məsələn:*

Bakersfeld – Beykersfeld

Belfast – Belfast

“c” hərfi “ch” hərf birləşməsinin tərkibində “ç” kimi oxunur. *Məsələn:*

Massachusetts – Masaçusets

“d” hərfi “d” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Dublin – Dublin

“g” hərfi “q”, “g” və “c” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Gertrude – Gertruda

Edinburgh – Edinburq

“q” hərfi “kv” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn: Quebec – Kvebek*

“w” hərfi “v” və “u” kimi transliterasiya olunur. *Məsələn:*

Washington – Vaşinqton

Waterloo – Vaterlo

Wales – Uels

Wyoming – Vayoming

“x” hərfi “ks” və “x” kimi oxunur. *Məsələn:*

Luxembourg – Lüksemburq

Texas – Texas [70, s. 105–119].

NƏTİCƏ

Dissertasiya işinin məqsədi ingilis və Azərbaycan dillərinin toponimiyasını, onların struktur və semantik təhlilini, etimologiyasını tədqiq etmək idi. Hər iki toponimlərin təhlili, əsasən, təsviri və qismən müqayisəli-qarşılaşdırma planında aparılmışdır.

Azərbaycan onomastikası toponimlərin qismən də olsa araşdırılmasına nail olmuşdur. Toponimlər özlərinin tarixi, coğrafi, etnik, mədəni irsin elementlərini illər boyu qoruyub saxladığına görə daim dilçi, tarixçi, coğrafiyaşünas, etnoqrafların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Müxtəlif peşələrdən olan şəxslərdə hardasa coğrafi adların tədqiqi ilə məşğul olur. Xüsusi bir dilin tarixi, və ya genealoji aspektləri yaxud ümumilikdə dilin taksonomiyası üzrə ixtisaslaşan dilçilərə görə, toponimlər qədim dil elementlərinin onlara öz nəzəriyyələrini inkişaf etdirməyə və ya fərziyyələri sınaqdan keçirməyə imkan yaradan xəzinəsidir.

Tədqiqatın gedişatında mövzuya aid mövcud nəzəriyyələr təhlil olunmuşdur. Hər hansı bir obyektə ad verərkən dil lazım olan elementləri və onları birləşdirən quruluşu təmin edir. Bunlar semantik və morfoloji vahidləri – sözlər və morfemlər adlanan məna və forma vahidlərini təşkil edən elementlərdir. Sözlər müstəqil mövcud olan dilin ən kiçik mənalı vahidləridir, morfemlər isə suffikslər və affikslər kimi daha kiçik mənalı vahidləridir. Struktur qrammatika adlanan, mənanı ifadə etmə üsulunu izah edən qaydalar toplusu formasında olur. Qrammatikanın mühüm bölmələrindən biri də sözlərin bir-biri ilə əlaqələnərək daha böyük semantik birləşmələr yaratma üsullarından bəhs edən sintaksisdir. Əksər adlar semantik birləşmələr şəklində meydana gəlir.

Toponimiyanın tədqiqat obyektini coğrafi adlar və ya toponimlərdir. Digər bütün adlar kimi toponimlər də dilə məxsusdur. Xüsusi adlar nadir hallarda ixtiyari olur və bu hal xüsusilə də toponimlər üçün də səciyyəvidir. Bəzən isə toponimlər ya fiziki məna ilə bağlı olur ya da hansısa tarixi hadisəni yad etmək məqsədilə, yaxud referentin kimə məxsus olduğunu göstərmək üçün hər hansı bir şəxsin adı ilə

adlandırılır. Məsələn: Mont Blanc (Ağ dağ) fiziki mənə, Paris latın adı olan “Lutetia Parisiorum”-dan götürülmüşdür və Qall tayfası olan parislilərin adı ilə bağlıdır. Bütün hallarda toponimlər hər hansı bir dilin lüğət tərkibində öz əksini tapır və qrammatik və orfoqrafik qaydalara tabe olur.

Azərbaycan və ingilis toponimlərinin toponimlərinin araşdırılması, toponimlərin növlərinə və etimoloji xüsusiyyətlərinə görə təhlil edilməsi onomastik leksikanın bir sıra qanunauyğunluqlarının aşkarlanmasına imkan verir.

Birinci fəsil, müqayisə olunan dillərdə toponimiyanın bir elm sahəsi kimi müstəqil fəaliyyətinə, toponimiya elminin mahiyyətinə, yer adlarının öyrənilməsində mövcud olan yanaşmalara və coğrafi adların adlandırılma prosesinin təhlilinə və müqayisə olunan dillərdə toponimlərin morfoloji təsnifatına həsr olunmuşdur.

Toponimiya 1970-ci illərdən sonra formalaşmağa başlamış və hal-hazırda müstəqil elm sahəsi kimi fəaliyyət göstərir. Toponimiyanın tarixinin o dövrlərə söykənməsinə baxmayaraq, hələ onun obyekt və predmenti, metod və prinsipləri, bölmələri haqqında ümumi bir fikir formalaşmamışdır. Bu məsələni çətinləşdirən faktorlardan birini tədqiqatçılar bu elm sahəsinin coğrafiya, tarix və dilçilik elmlərinin qovşağında yaranmasında görürdülər. Fəsil sırf nəzəriyyə deyil, həmçinin coğrafi adların adlandırma prosesini təhlil edərkən praktiki xarakterlidir.

Azərbaycan və ingilis coğrafi adlarının quruluşu üzərində müşahidələr göstərir ki, toponimlər mənşə etibarilə müxtəlifdir. Bu sözləri də yaranma növünə görə sadə, düzəltmə və mürəkkəb tiplərə bölürlər.

Dissertasiyanın ikinci fəslində tədqiqatın birinci praktik hissəsi təqdim olunmuşdur. Burada ingilis və Azərbaycan dillərində toponimlərin semantik təsnifatı aparılmış və nümunələr üzərində geniş şərhlər verilmişdir. Azərbaycan və ingilis toponimlərinin növlərinə görə araşdırılmasına əsasən demək olar ki, hər iki dildə oykonim, urbanonim, xoronim, oronim, dromonim, hidronim kimi coğrafi obyektlərin adlarını ifadə edən toponimlər vardır.

Toponimlərin bir vahidi olan *oykonimlər* əraziyə məxsus yaşayış məntəqələrinin (kənd, qəsəbə, şəhər) adlarını bildirir. Oykonimlərin təhlili xalqın tarixi, dili, mədəniyyəti, ictimai həyat tərzini, məşğuliyyəti haqqında bizə maraqlı məlumatlar

verir. Bu baxımdan oykonimlərin öyrənilməsi və tarixi-lingvistik təhlili çox önəmlidir. Oykonimlər insanların tarixən məskunlaşdığı coğrafi obyektlər, xalqın etnogenezini açıqlamaqla onların yayılma areallarını, dil faktorlarını da öyrənməyə imkan verir.

Urbanonimlər – prospekt, döngə, sahə, küçə, meydan, bazar; Xoronimlər – bir inzibati ərazi vahidinin tərkibində olan yer adlarını bildirir. Oronimlər – yer üzərində mövcud olan dağ, dərə, təpə, ovalıq, aşırım, düzənlik, yaylaq, özü, meşə, bataqlıq, yarıqan adlarını; Dromonimlər – hava, yeraltı və yerüstü nəqliyyat yollarını, avtomobil nəqliyyat yollarının adlarını; Hidronimlər – çay, göl, kanal, dəniz, okean adlarını ifadə edən toponimlərdir.

Beləliklə, hər iki dilin toponimiyasının təhlilini apardıqdan sonra aşağıdakı nəticələrə gəldik:

1. Həm Azərbaycan, həm də ingilis dilinin toponimik leksikası çox zəngin və rəngarəngdir;
2. Azərbaycan və ingilis toponimlərinin funksional – üslubi imkanları genişdir;
3. Hər iki dilin toponimlərinin öz etimologiyası və adlandırılma üsulları vardır;
4. Hər bir xalqın tarixi, tərəkürü, dili, coğrafiyası, etnoqrafiyası ilə bağlı olan toponimlər ayrı-ayrı tayfa və xalqların yaşadıkları yerləri dəqiqləşdirmək üçün dəyərli sənədlərdir;
5. Azərbaycanın oykonimləri qədim türk sözləri, dialektizmlər Azərbaycan dilinə məxsus ümumişlək xarakterli leksik vahidlər, eləcə də başqa dillərdən (ərəb, fars, urartu) keçib Azərbaycan dilində sabitləşən və toponim yaradıcılığında iştirak edən sözlər əsasında formalaşmışdır.
6. Bir qrup oykonimlərin əmələ gəlməsində aşağı, yuxarı, böyük, güney, birinci kimi fərqləndirici əlamət bildirən sözlər iştirak edir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Adilov M., Paşayev A. Azərbaycan onomastikası (İzahlı terminoloji lüğət). Bakı, Nurlan, 2005, 488 s.
2. Axundov A. Torpağın köksündə tarixin izləri. Bakı, 1983, 135 s.
3. AMEA – nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti, I cild, Bakı, 2007.
4. AMEA – nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti, II cild, Bakı, 2007.
5. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1964, 480 s.
6. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti III c. Bakı, Elm, 1983, 555 s.
7. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti II c. Bakı, Elm, 1980, 473 s.
8. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti IV c. Bakı, Elm, 1987, 542 s.
9. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Bakı, Çıraq, 1997, 452 s.
10. Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. I c. Bakı, Elm, 1977, 451 s.
11. Azərbaycan toponimlərinin ensiklopedik lüğəti. I c. Bakı, Şərq-Qərb, 2007, 427 s.
12. Azərbaycan tarixi. I c, Bakı, Elm, 1998, 472 s.
13. Azərbaycan toponimləri. Ensiklopedik lüğət. Bakı, Azərbaycan Ensiklopediyası, 1999, 588 s.
14. Bağırov A. Toponim yaradıcılığında fitonimlərin rolu. Onomastika // Elmi onomastik jurnal, Bakı, 2005, №1, ADPU nəşriyyatı, 81 s.
15. Bəndəliyev N.S. Landşaft komponentlərinin coğrafi adlarda əks olunma xüsusiyyətləri // Azərbaycan onomastikası problemləri. II. Bakı, ADPU, 1988, s.143 – 144.
16. Budaqov B., Qeybullayev Q. Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti. Bakı, Nafta – Press, Oğuz eli nəşriyyatı, 1988, 452 s.
17. Budaqov B.Ə. Türk uluslarının yer yaddaşı. Bakı, 1994, 272 s.

- 18.Cəfərov S. Azərbaycan dilində söz yaradıcılığı. Bakı, ADU nəşriyyatı, 1960, 201 s.
- 19.Cəfərov Y. Müstəqillik dövründə Azərbaycan dilinin onomastikasında gedən proseslər. Fil. elm. nam. dis.....avtoref. Bakı, Nurlan, 2006, 25 s.
- 20.Çobanov M.N. Azərbaycan antroponomiyasının əsasları. Bakı, Maarif, 1998, 332 s.
- 21.Dəmirçizadə Ə. 50 söz. Bakı, 1988.
- 22.Eyvazova R. Əfqanıstanda türk mənşəli toponimlər. Bakı, Elm, 1995, 224 s.
- 23.Eyvazova R.H. Mahmud Kaşğarının “Divani – lüğət – it türk” əsərindəki bir neçə etnonim və toponimlərin arealları. Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyəti tarixi problemləri // III Respublika elmi nəzəri konfransın materialları. AMEA Əlyazmalar İnstitutu. Bakı, Örnək nəşr., 1992, 104 s.
- 24.Əhmədov T.M. Azərbaycan toponimikasının əsasları. Bakı, 1991, 318 s.
- 25.Əhmədov T.M. El – obamızın adları. Bakı, 1984, 125 s.
- 26.Əhmədov T.M. Azərbaycan onomastikasının sistemlilik problemi // Azərbaycan onomastikası problemləri. II. Bakı, 1988.
- 27.Əliyev V.H. Azərbaycan toponimiyası (dərs vəsaiti), Bakı, 1999, 278 s.
- 28.Əliyeva R.Z. Azərbaycan toponimləri. Bakı, 2002, 135 s.
- 29.Ərəb və fars sözləri lüğəti. Bakı, 1985, 1036 s.
- 30.Əsgərov N. Azərbaycan hidronimləri. Bakı, 2002, 146 s.
- 31.Göyçay rayonunun antropotoponimləri (Ərəbcəbirli, Ərəbşahverdi, Qaraməryəm, Şahsoltanlı) Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin professor – müəllim heyətinin X elmi konfransının materialları. Bakı, ADPU 2012, s. 270 – 273.
- 32.Xalıqov F. Folklor onomastikası. Bakı, Elm, 1995, 244 s.
- 33.İngilis antroponimlərinin formalaşması və tədqiqi // AMEA–nın Folklor İnstitutu, elmi axtarışlar № 5 // 10. 2009, s. 105 – 110.
- 34.İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümədə xüsusi adların verilmə üsulları // Bakı Slavyan Universiteti II Beynəlxalq elmi konfransın materialları II hissə 4 – 7 may, Bakı 2011, s. 356–360.

- 35.İsrafilova R, Məşədiyev Q.Cəfərov Q. “Azərbaycan dilinin onomastikası”, Bakı, “Elm”, 1987, 187 s.
- 36.Kazımov Q. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı, Təhsil nəşr., 2003, 584 s.
- 37.Kazımov Q. Dil, Tarix, Poeziya. Bakı, Nurlan, 2005, 600 s.
- 38.“Kitabi – Dədə Qorqud” un izahlı lüğəti. Bakı, Elm, 1999, 203 s.
- 39.Qeybullayev Q.Ə. Azərbaycanın qıpçaq mənşəli etnotoponimləri haqqında // Azərb. SSR EA məruzələri. Bakı, 1976, 32 – ci cild, №4, s. 81 – 84.
- 40.Qeybullayev Q.Ə. Coğrafi adlar tarixi mənbədir // Elm və həyat, Bakı, 1975, №11, s. 16 – 17.
- 41.Qurbanov A. Azərbaycan dilinin onomalogiyası. Bakı, 1988, 596 s.
- 42.Qurbanov A. Azərbaycan onomalogiyası məsələləri. Bakı, 1986, 148 s.
- 43.Qurbanov A. Azərbaycan onomastikası. Bakı, 1986, 181 s.
- 44.Qurbanov A. M. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. Bakı, 1985, 336 s.
- 45.Qurbanov A.M. Azərbaycan onomalogiyasının əsasları, I-II cild, Bakı, Nurlan, 2004, 504 s.
- 46.Qurbanov A. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I c. Bakı, 2010, 450 s.
- 47.Qurbanov A.M. Ümumtürk antroponimikasının inkişafı. Azərbaycan onomastikası problemləri – 9, Bakı, ADPU nəşr., 2000, 151 s.
- 48.Qurbanov. A və onun onomastika məktəbi, Bakı, Maarif, 1999.
- 49.Məmmədov N. “Azərbaycanın yer adları” Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1993, 184 s.
- 50.Məmmədov N.K. Azərbaycanın coğrafi adları haqqında bəzi qeydlər // Azərb. SSR EA Xəbərləri. Yer haqqında elmlər seriyası. 1973, №3, s.76 – 81.
- 51.Məşədiyev Q. Zaqafqaziyanın Azərbaycan toponimləri. Bakı, 1990, 148 s.
- 52.Məşədiyev Q., Seyidəliyev N. İzahlı onomastik terminlər lüğəti. Bakı, Nurlan, 2005, 118 s.
- 53.Mikayılova.Ə.N “Onomastik vahidlərin üslubi imkanları”, Bakı, 2008.
- 54.Müasir Azərbaycan dili. II c. Bakı, 1980, 510 s.
- 55.Nəbiyev N. Coğrafi adlar. Bakı, Azərnəşr, 1982, 282 s.

- 56.Orucov H.Ə. Azərbaycanca rus toponimlərinin əmələ gəlməsi haqqında (XIX əsr və XX əsrin əvvəllərində) // Azərbaycan toponimiyasının öyrənilməsinə həsr edilmiş elmi konfransın materialları. Bakı, 1973, s. 61 – 62.
- 57.Oykonimdə çay adları // AMEA məruzələr tom lxx cild, №5 2009, 183 s.
- 58.Şükürlü Ə. Qədim türk yazılı abidələrinin dili. Bakı, Maarif, 1993, 336 s.
- 59.Tapdıqoğlu N. Göyçay rayonu və onun toponimiyası. Bakı, Təhsil NPM, 2004, 246 s.
- 60.Terminologiya məsələləri. AMEA Terminologiya komissiyası. Bakı, Elm, 2005, 122 s.
- 61.Yusifov Y.V., Kərimov S.K. Toponimikanın əsasları. Bakı, 1987, 204 s.
- 62.Yüzbaşov R. Azərbaycanın coğrafi terminləri. Bakı, 1966, 160 s.
- 63.Yüzbaşov R., Əliyev K., Sədiyev Ş. Azərbaycan coğrafi adları. Bakı, 1972, 100 s.

İngilis dilində

64. A dictionary of Lincolnshire Place names, by Kenneth Cameron, John Insley, 93 p.
65. Alexander Mrcall Smith, “44 Scotland Street”, 79 p.
66. Bradshaw. L.D. Origins of Street Names in the city of Manchester, 1985.245 p.
67. Cameron, Kenneth.English Place – Names. London: B.T.Batsford, 1961. 38 p.
68. Ekwall, Eilert.The Concise Oxford Dictionary of English Place – Names. 4th edition. Oxford University Press, 1960. 367 s.
69. Fellows Jensen, Gillian.Scandinavian Settlement Names in Yorkshire. Copenhagen, 1972. 31 p.
70. Gelling, Margaret.Signposts to the Past. London, J.M.Dent & Sons, 1978. 256 p.
71. Glossary of Scandinavian origins of place names in Britain. 234 p.
72. İan Rankin, “A Good Hanging”, 258 p.
73. Longman Dictionary of English language and Culture. Longman, 1998. 1592 p.

74. Mills, A.D. “A Dictionary of English Place–names”. New York, Oxford University Press, 1991. 388 p.
75. Muriel Spark. The Prime of Miss Brodie, 108 p.
76. Reaney, P.H. The Origins of English Place – Names. London, Routledge and Kegan Paul, 1960. 277 p.
77. Smith A.H. English Place Name Elements, Cambridge, 1956. 416 p.

Rus dilində

78. Английский язык. Универсальная энциклопедия школьника, Минск, 1996. 354 с.
79. Белен ькая Б.Д. Очерки англоязычной топонимики, М, 1977. 277 с.
80. Кононов А.Н. Семантика цветообозначений в тюркских языках // Тюркологический сборник. Москва, 1978, с. 159–179.
81. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. Москва, 1972. 344 с.
82. Никонов В.А. Введение в топонимику. М.Наука, 1965. 172 с.
83. Попов А.И. Географические названия. М. – Л. Наука, 1965. 182 с.
84. Реформатский А.А. Топономастика как лингвистический факт. Топономастика и транскрипция. М.1964. 199 с.

İnternet mənbələri

85. az. [wikisource.org/ wiki/v%25C9%2599](http://wikisource.org/wiki/v%25C9%2599)
86. <http://www.nottingham.ac.uk/aezins/kepн/detailpop=4169>.
87. en. [wikipedia.org/ wiki / list of towns in England](http://wikipedia.org/wiki/list_of_towns_in_England).
88. en. [wikipedia.org/ wiki / list of town in Wales](http://wikipedia.org/wiki/list_of_town_in_Wales).
89. az. [wikipedia.org /wiki/Bayat %25C4%25B1](http://wikipedia.org/wiki/Bayat_%25C4%25B1).
90. az. [wikisource.org//wiki//bayatılar](http://wikisource.org/wiki/bayatılar).
91. www.anl/az/ab.pdf.
92. [www//filologiya məsələləri](http://www/filologiya_məsələləri) – №10, 2013.